

РЕГЕНЕРАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНИХ КОМПЛЕКСІВ

УДК 711.712.23:196.5

М. В. Бевз

АРХІТЕКТУРНО-РОЗПЛАНУВАЛЬНІ ПРИНЦИПИ РЕНЕСАНСНОГО “ІДЕАЛЬНОГО МІСТА”, РЕАЛІЗОВАНІ ПРИ ЗАКЛАДЕННІ ТА РОЗБУДОВІ ЖОВКВИ НАПРИКІНЦІ XVI ТА У XVII СТОЛІТТІ

*Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра архітектури і реставрації
Mykola.V.Bevz@lpnu.ua
ORCID¹0000-0003-1513-7045*

© Бевз М. В., 2019

<https://doi.org/>

Місто Жовква (польською – Żółkiew) належить до пізніх ренесансних закладень приватних міст-резиденцій на території Галичини кінця XVI ст. Урбаністично-просторова структура міста була запроєктована за взірцем ренесансного ідеального міста. Місто складалася з двох спряжених частин: замку власника та укріпленого середмістя. Поєднання цих двох частин мало специфічний характер – центральна площа середмістя була відкрита однією стороною до головного фасаду замкового комплексу. В'їхати до замку можна було лише з центральної міської площі. Ця функціонально-розпланувальна засада особливо підкреслювала ідейний ренесансний характер міського комплексу. Жовква належить до міст, яке має автора. Ним був італійський архітектор Паоло Кламенсі (відомий у Львові за іменем “Павло Щасливий”), член львівського цеху мулярів, який перейшов на службу до власника міста гетьмана Станіслава Жулкевського. Побудова замку та міста стали для архітектора амбіційним проектом та пожиттєвою справою. На основі аналізу історичних даних висунуто гіпотезу, що розплановуючи місто та замок, Павло Щасливий користувався опублікованими раніше італійськими теоретичними трактатами про архітектуру. Порівняння трактатів дало змогу стверджувати, що він використав одну зі схем ідеального міста, яка була опублікована у книзі П'єтро Катанео “Чотири книги про архітектуру” (видана у Венеції, 1567 р.). Отже, Жовква – це одне з міст, яке реалізоване на практиці за теоретичною моделлю П'єтро Катанео.

Ключові слова: місто Жовква, епоха Ренесансу, “ідеальне місто”, розпланувальна структура, містобудівна композиція, розвиток міста.

Вступ

За останні роки суттєво зріс інтерес до історичних міст у зв'язку з активізацією міжнародної наукової співпраці у Східній Європі щодо дослідження та популяризації архітектурно-урбаністичної спадщини. Цей інтерес зумовлений також виявленням претендентів на внесення до Списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО (UNESCO World Heritage List)¹. У переліку історичних міст України передусім привертають увагу відомі великі об'єкти – Київ, Львів,

¹ Ця співпраця ініційована з одного боку ЮНЕСКО та, зокрема, ІКОМОС; з іншого боку подібні такі ініціативи були реалізовані українською стороною: це міжнародний симпозіум “Проблеми збереження та регенерації історичних міст України”, проведений у травні 1996 року у місті Львові за участю Національного комітету ІКОМОС України; щорічна міжнародна наукова конференція “Проблеми дослідження, збереження і консервації історичних фортифікацій” (2008–2018 рр., Національний університет “Львівська політехніка”).

Кам'янець-Подільський, Чернігів, Чернівці та ін. Проте дуже цінні об'єкти є також серед українських малих міст. Цінність таких міст чи містечок сьогодні часто є малопомітною для закордонного спостерігача з огляду на недостатнє наукове опрацювання їхньої архітектурної історії або недостатнє висвітлення її у провідних наукових часописах. Великою мірою цю ситуацію можна пояснити тим, що ґрунтовні дослідження містобудівної спадщини України розпочалися фактично у 1980-х роках, коли було сформовано державний реєстр історичних міст та почали виконуватися історико-архітектурні опорні плани для міст, вписаних до реєстру.

Особливий внесок у виконання історико-архітектурних опорних планів та вивчення малих міст зробив інститут “Укрзахідпроектреставрація”². Проте не всі матеріали досліджень цього інституту були опубліковані. Результати досліджень інституту до історико-архітектурного опорного плану міста Жовкви були опубліковані у 5-му числі Вісника. Історико-архітектурний опорний план міста виконувався під керівництвом архітектора Уляни Піхурко. Назагал ця робота виконана на високому професійному рівні, але в опублікованій статті було подано дискусійну гіпотезу про витоки поселення та існування у XIV–XV ст. долокаційної укріпленої осади з дитинцем, яка за конфігурацією збігається з пізнішим середмістям. Дискусійним, на наш погляд, у гіпотезі авторів також було розпланування довгого торгового ринку на схід від посаду – у місці пізнішого львівського передмістя Жовкви (Піхурко, 1996). Незважаючи на сміливі, але непереконливі гіпотези про ранні етапи існування поселення Підгорай, робота містила слушні узагальнення щодо хронологічних фаз розбудови міста Жовкви у XVI–XIX ст.

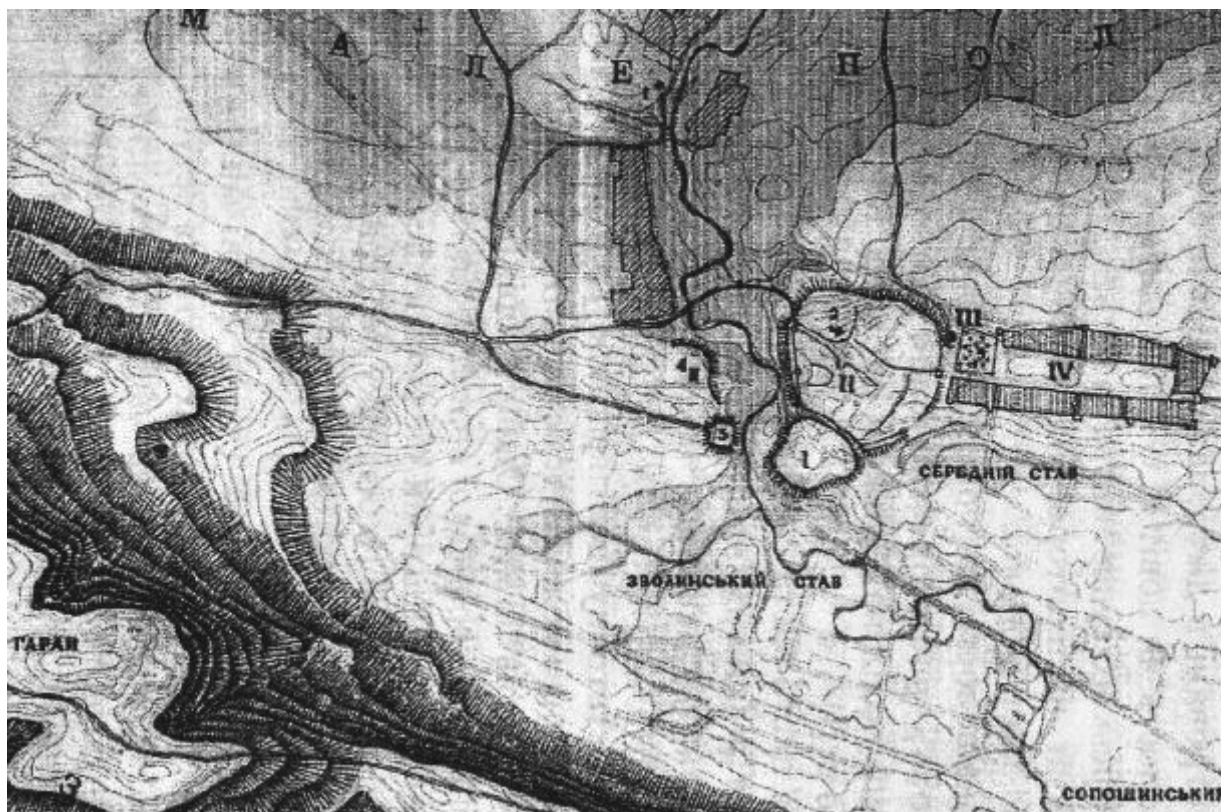

Рис. 1. Гіпотеза архітектора Уляни Піхурко про існування у XIV–XV ст. на місці нинішньої Жовкви поселення Підгорай (Піхурко, 1996). I – дитинець; II – посад; III – погост; IV – торговище; документально підтверджені об'єкти: 1 – церква Різдва Богородиці (кін. XV ст.); 2 – руська або східна міська церква (кін. XVI ст.); 3 – двір (1543 р.); 4 – церква Св. Трійці, парафіяльний храм Винник (1543 р.); 5 – цвинтарна каплиця Діви Марії (1558 р.)

² Вісник інституту “Укрзахідпроектреставрація” за роки 1993–2010, авторами статей найчастіше були Р. Могитич, С. Кравцов.

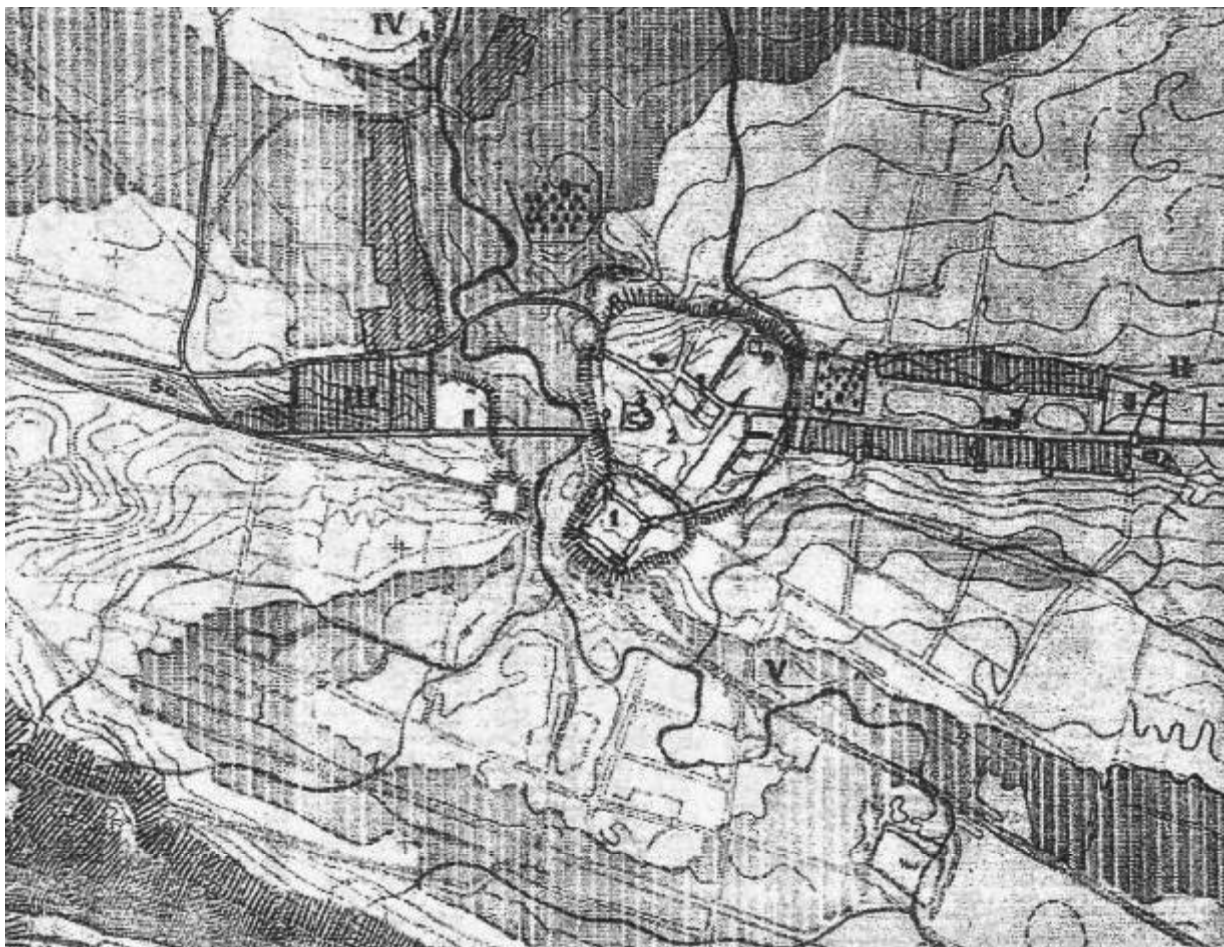

Рис. 2. Гіпотеза архітектора Уляни Піхурко про розвиток міста Жовкви у XVI – першій половині XVII ст. (Піхурко У., 1996): I – середмістя; II – східне передмістя; III – західне передмістя; IV – село Винники; V – Звіринець; об'єкти, що виникли у цей час: 1 – замок Жулкевських (1594–1610 рр.); 2 – ринкова площа (початок XVII ст.); 3 – костел Св. Лаврентія та Св. Станіслава (1606–1620 рр.); 4 – церква Св. Трійці (1601 р.); 5 – церква Св. Івана Хрестителя (1611 р., гіпотетичне місце знаходження); 6 – єврейське кладовище (1600 р.); 7 – каплиця Св. Лазаря зі шпиталем (1624–1627 рр.); 8 – монастир Василянок (1627 р.); 9 – синагога

Виклад матеріалу дослідження.

Нарис закладення міста та характеристика його первісної архітектурно-планувальної структури

Архітектурно-містобудівний комплекс історичного ядра Жовкви³ належить до достатньо вивчених і дуже вагомих містобудівних утворень у регіоні Західної України. Місто розташоване за 23 км на північний захід від Львова на історичному шляху з Львова до Варшави. У наших наукових працях, що з'явилися в останні роки висвітлено, що Жовква є унікальним прикладом пізньоренесансної урбаністики і була збудована наприкінці XVI ст. на підставі проекту за схемою “ідеального міста” (Бевз, 1997; 1998; 2000; 2002; 2003; 2007; Бевз, 2003). Історія цього міста почала цікавити дослідників ще наприкінці XIX ст., коли з'явилось дослідження Сядока Бароньча (Barącz,

³ Жовква – це сучасна українська назва міста. В минулому в історичних документах побутовала назва Жулкев (Żółkiew) – так називалось також родинне поселення Жулкевських на Холмщині (Яремич Г. Жовква ...). Поряд із письмовим варіантом назви віддавна побутовала також українська розмовна версія “Жовква”, яка і закріпилась в нинішній назві. У роки Радянського Союзу місту протягом деякого періоду було надано невластиву назву “Нестеров”.

1852; 1877), а згодом інших авторів – А. Шнайдера (Schneider, 1867), Я. С. Зубжицького (Zubrzycki, 1901), Івана Крип'якевича (Крип'якевич, 1930), Оскара Сосновського (Sosnowski, 1935), М. Недзвецького (Niedzwieski, 1908), М. Осінського (Osinski, 1933), Я. Каліки та Г. Яремич (Каліка та Яремич, 1990) та ін. Найновіше видання з'явилося у 2017 р. під редакцією Мирона Капралю – Жовква. Атлас українських історичних міст. Т. 3 (Атлас..., наук.ред. Мирон Капраль, 2016).

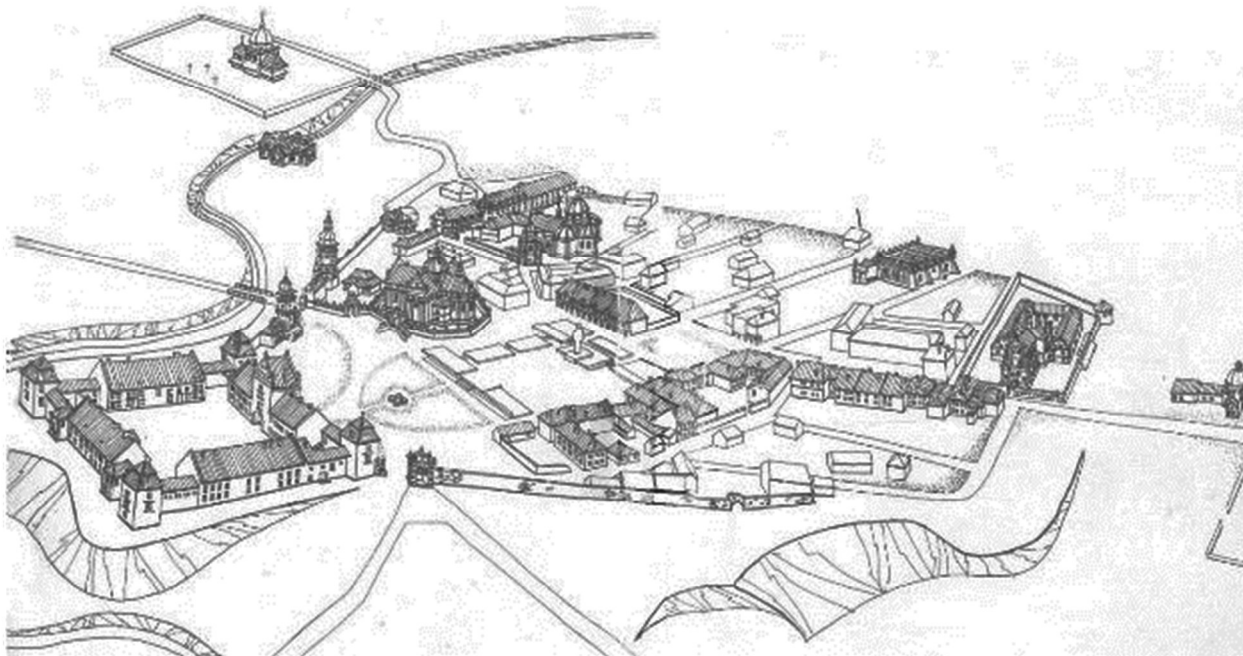

Рис. 3. Аксонометричний рисунок забудови центральної частини Жовкви станом на 1980-ті рр. Автор О. Сатурська (Я. Каліка, Г. Яремич, 2)

Згідно з дослідженнями істориків та за історичними джерелами, це місто було закладено у 1594 році гетьманом польним коронним Станіславом Жулкевським (молодшим, 1547–1620)⁴ (Barącz T., 1851; Крип'якевич І., 1930) на території частини села Винники. У той час Винники та низка сусідніх сіл належали до родини шляхтичів Висоцьких. Маєток Андрія Висоцького у середині XVI ст. складався з сіл: Винники, Сопошин, Глинсько, Воля Висоцька, Мисьмениця (Атлас..., Капраль М., 2016, с. 3). У 1560 р. війський буський Андрій Висоцький, будучи бездітним, дарує спадкове право власності над своїм маєтком белзькому воєводі Станіславу Жулкевському, своєму родичеві, батькові майбутнього гетьмана (Атлас..., Капраль М., 2016). Жулкевський мав у той час у руському воєводстві у власності лише село Туринку, яке розміщене на північ за кілька кілометрів від Винник (Вікіпедія. Вільна Енциклопедія, 2018). Тут містився лише невеликий оборонний двір Жулкевських. Історію Туринки та обставини появи тут родини Жулкевських слід було б дослідити в майбутньому. Родинним гніздом Жулкевських історики вважають містечко Жулкевку у Люблінському воєводстві, яке розташоване приблизно на 100 км на захід від Жовкви.

Закладення міста відбулося на східному березі ріки Свині, поряд із старим укріпленим двором (замком?) Висоцьких. Місце локалізації цього двору правильно вказала У. Піхурко (див. рис. 1) (Піхурко, 1996). Звертаємо увагу, що ще у середині XIX ст. міст через ріку, що

⁴ Трапляється дві форми написання прізвища – Жулкевські або Жолкевські; окремі вчені підтверджують, що родина Жулкевських мала й давні українські корені (див. – Яремич Г. Жовква – історичне місто-заповідник // Галицька брама. – Львів: “Центр Європи”, 1997, № 4/28, с. 5); залишаємо таке написання прізвища, яке найбільш уживане у документах кінця XV – поч. XVI ст., та яке найбільше трапляється в польській та українській історичній літературі;

вів до міської Глинської західної брами міста належав не до міста, а до території села. Можна помітити цю особливість, зіставляючи кадастрові карти Жовкви та Винник (ЦДІА України у Львові. Ф. № 186). Це може бути свідченням факту, що угода між Станіславом Жулкевським та Андрієм Висоцьким про відступлення частини території поселення, залишала старому власникові контроль мосту і, відповідно, збір мостового податку. На жаль, від замку Висоцьких сьогодні залишилися лише археологічні сліди, а адміністративні межі між Жовквою та Винниками з часом повністю затерлися.

Рис. 4. Реконструкція первісного розпланувального укладу міста Жовкви авторства Я. С. Зубжицького [J. Sas Zubrzycki, 1901].
Оборонні башти автор розміщує лише у західному та східному пряслі муру, що оточував середмістя

Будівництво міської осади розпочалося у 1594 р. на території східної частини села на лівому березі ставу, який був загосподарований ще Висоцькими (Капраль, 2016, с. 3). Хоча територія ця відійшла до Жулкевських ще 1560 р., закладення міста сталося на 34 роки пізніше. Можна пов'язувати це з реалізацією інших будівельних ініціатив. Відомо, що 1580 року Станіслав Жулкевський закладає місто Броди. Приблизно у цей час він зводить також кам'яницю у середмісті Львова на вулиці Бляхарській, 28⁵. Припускаємо, що саме замовлення на це будівництво розпочало співпрацю родини Жулкевських з архітектором

⁵ Будівлю цю, на жаль, вже майже втрачено. Її розібрали забудовники без належних досліджень у 2009–2012 рр. під час будівництва готелю на вул. Федорова, 22–28. Сьогодні від будинку залишилася лише фронтальна стіна на два яруси та мурування підвального поверху. Вони перебувають у стані цілковитої руїни. Від 1590 р. Станіслав Жулкевський отримує від короля посаду львівського каштеляна [wikipedia, Stanisław_Żółkiewski]. Напевно, це було причиною частого перебування у Львові та сприяло зближенню з львівськими “мураторами”, з якими він за посадою мусів контактувати у справах покращення замкових (а може й міських) фортифікацій.

Павлом Щасливим, відомим у Львові за цеховими книгами як “Паулюс Італюс Муратор”. А. Медвецька-Мартинюк встановила правдиве ім’я італійського архітектора – Paolo de Dukatu Clamensi (Мартинюк, 1997), але детальної біографії його встановити дотепер не вдалося. Павло Щасливий переходить на службу до Жулкевських, переїздить до Жовкви та від 1601 р. зустрічаємо його ім’я як війта міської громади (Капраль, 2016, с. 3). Він виступає автором проекту замку та пізніше – міського костелу Св. Лаврентія.

Цікавою є також наступна розпланувальна особливість новозакладеного міста – основна композиційна вісь замку та середмістя (зокрема і головної брами) була орієнтована на Туринку, де, містився попередній двір Жулкевського. Від туринецької брами вісь вулиці чітко перетинає ринкову площу та замикається на в’їзній брамі до замку, а далі на вході до палацової частини замку.

У 1995 році постановою уряду України центральна історична частина міста отримала статус Державного історико-архітектурного заповідника (Яремич, 1997). Заповідник успішно функціонує донині, здійснюючи нагляд за збереженням пам’яток та дбаючи про реалізацію реставраційних робіт у замку та в середмісті. Жовква як історичне місто перебувало протягом певного часу у попередньому списку об’єктів від України на внесення у Список всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. Проте вписання міста у цей список відбулося в дещо інший спосіб. У 2013 р. у Список Світової спадщини було внесено дерев’яну церкву Св. Трійці, що на львівському передмісті. Церква є однією з 16-ти святинь, – спільної українсько-польської номінації “Дерев’яні церкви Карпатського регіону Польщі та України”. Ця церква, зведена у 1720 р., має унікальний, ренесансний, високої мистецької вартості іконостас, виконаний майстрами місцевого жовківського малярського цеху. Його, ймовірно, було перенесено до церкви Св. Трійці зі старішої церкви, яка існувала у цьому місці. Про це свідчить сама архітектура та конструкція іконостасу, виказуючи перероблені окремі його частини, “допасовані” під розмір церковного інтер’єру.

Рис. 5–6. Плани міст Жовкви та Бродів на карті Ф. фон Міга з 1781 р. (Friedrich Von Mieg, 1782)

За характеристиками своєї історичної архітектурно-урбаністичної структури центральна частина Жовкви відповідає основним вимогам щодо утворення історико-архітектурного заповідника, за критеріями унікальності, автентичності та збереженості спадщини. Місто має добре збережену первісну ренесансну розпланувальну структуру та цілий ряд архітектурних пам’яток, що з нею пов’язані. Наявність ренесансного плану робить місто до певної міри унікальним і на території

України, так і Східної Європи в цілому. Дерев'яна церква Св. Трійці є одним із “реперних” об'єктів ренесансного розпланування міста. Вона розміщена у місці, поряд з яким колись була оборонна брама при вїзді на укріплене львівське передмістя.

В останні роки Жовква, завдяки діяльності історико-архітектурного заповідника, уже стала об'єктом ширших досліджень істориків та архітекторів (Медвецька-Мартинюк А., Мотак М., Каліка Я., Кубай М., Накопало В., Бойко О., Слободян, О. та І. Оконченки, Т. Іванишин та ін. 4). Зокрема у найповнішому виданні, згаданому вище “Атласі...” Жовкви, реконструйовано в загальних рисах етапи її історичного розвитку.

За часом закладення Жовква належить до числа пізньоренесансних міст, які виникали на східних рубежах тодішньої Речі Посполитої, творячи систему уфортифікованих поселень для зміцнення обороноздатності територій, що часто зазнавали нападів з боку південних сусідів (татар та турків). Проте саме архітектурно-планувальні особливості цього міста-фортеці ще не були предметом спеціального наукового розгляду порівняно з визначальними прикладами європейської ренесансної урбаністики. Сьогодні дослідники ще недостатньо опрацювали питання щодо генези розпланувальної схеми Жовкви, не виявлені специфічні характеристики її ренесансної містобудівної композиції, не порівняно її із аналогічними реалізаціями в інших частинах Європи, хоча в загальних рисах самотутність плану міста було підкреслено у роботах архітекторів-науковців О. Сосновського (Sosnowski, 1935), В. Чорновуса (1993), С. Кравцова (1993а; 1993б), І. Крип'якевича (1930), М. Ксьонжека (Ksianżek, 1994), К. Куснежа (Kuśnierz, 1984), Г. Яремич (1997) та інших. У наших попередніх публікаціях ми вже висвітлювали питання унікальності ренесансного урбаністичного укладу Жовкви порівняно з іншими українськими містами (Бевз, 1997; 1998; 2000), тому у цьому дослідженні стараємося узагальнити результати та реконструювати етапи розвитку міста у перші періоди після його закладення.

Передісторія появи Жовкви на історичній карті Галичини особлива. Це місто було закладене в останні роки XVI ст. як приватне укріплене місто-резиденція. Часи виникнення міста відзначались постійною загрозою проведення військових дій на теренах Західної України, зокрема Галичини. Тут протистояли одні одним Польща, Україна (яка прагнула до незалежності), Туреччина, Австрія, Татарія, Волощина, Семигороддя. Постійні війни зробили наші території однією з найактивніших у Європі зон будівництва нових міст-фортець у XVI–XVII ст. Майже всі ці нові міста були приватними, тобто закладались багатими власниками великих земельних латифундій⁶ (Ksianżek, 1988). Ця епоха залишила нам надзвичайно цінні приклади містобудування, більшість із яких, на жаль, було реконструйовано або цілком знищено у пізніші часи (для прикладу – планувальні структури та укріплення міст Угнева, Кукизова, Васючина, Княгиничів, Бурштина, Рогатина, Свіржа та багатьох інших (Бевз, 2005; 2017).

Інша характерна риса містобудування кінця XV століття – це поява та поширення на території Галичини та України нових концепцій побудови міст, в основі яких лежало наслідування італійських схем побудови ренесансного “ідеального міста”. Цьому сприяли італійські архітектори, багато з яких працювало при князівських чи шляхетських дворах, при монастирських орденах (для прикладу: П'єтро Сперендіо, Бернардо Морандо, Авреліо Пассароті, Джакомо Бріано, Павло Щасливий та ін.), або такі, що осіли як архітектори-

⁶ Систематизація поширення приватного будівництва міст в Україні на жаль ще не досліджена сьогодні достатньо повно, як і її причини; проте, ґрунтуючись на дослідженні К. Куснежа, можна стверджувати, що урбанізаційні процеси в Галичині у цей час відбувались із набагато більшим розмахом, аніж на території Польщі (Kuśnierz K. Miejskie ośrodki gospodarcze wielkich latyfundiów południowej Polski w XVI oraz XVII wieku. - Kraków: Politechnika Krakowska, 1989. – S. 29);

практики у більших містах. Наприклад, у Львові на зламі XVI та XVII століть практикувало біля десяти архітекторів італійського походження⁷.

Натхненником та реалізатором новітніх містобудівних ідей виступала князівська чи шляхетська верхівка польської держави (Kuśnierz, 1984; Грачотті, 1996), до складу якої входила тоді Галичина. Особливу активність у такій діяльності проявляли давні українські шляхетські роди, які володіли величезними маєтностями на сході польської держави – в Галичині, на Поділлі, Київщині, і належали до когорти найбагатших людей у королівстві (наприклад, рід Острозьких, Вишневецьких, Сенявських, та інших, зокрема й Жулкевських). На час закладення Жовкви Станіслав Жулкевський мав високу державну посаду та титул гетьмана польного коронного і володів значними маєтностями у Руському, Белзькому, Люблінському та інших воєводствах.

Створення добре укріплених приватних резиденціональних міст в Україні, як бачимо, було підготовленим та закономірним явищем для того часу. Крім військових факторів, будівництво таких міст зумовлювалось наявністю відповідних замовників та їхньою фінансовою спроможністю, відповідним розвитком інженерної та архітектурної думки, існувала торгово-економічна доцільність будівництва нових міст.

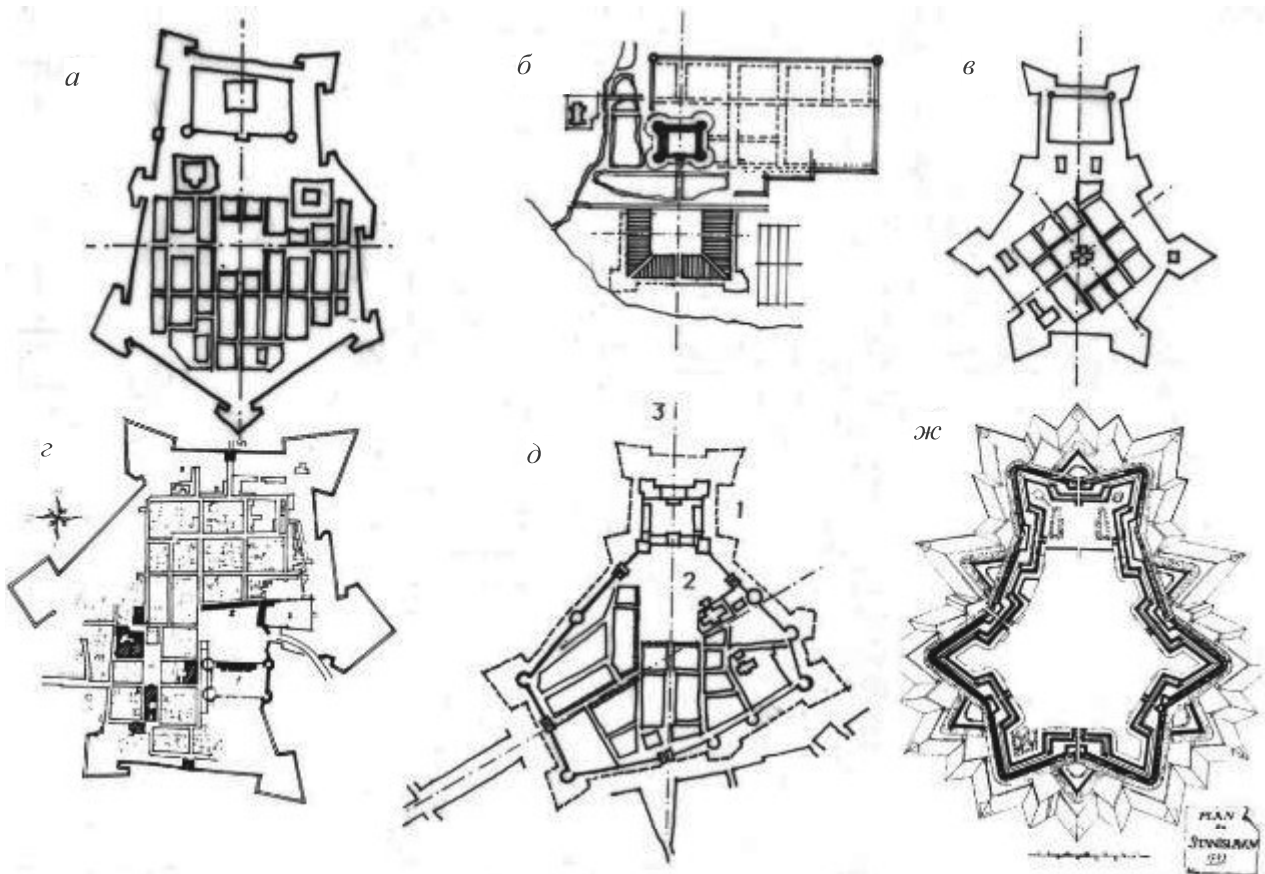

Рис. 7. Порівняння планів ренесансних міст (схеми автора): а – Замостя, кін. XVI ст. (Польща); б – Красічин, кін. XVI ст. (Польща); в – Івано-Франківськ, сер. XVII ст. (мав назву Станіслав у минулому); г – Саббйонета, кін. XVI ст. (Італія); д – Жовква; е – Івано-Франківськ, план модернізації лінії укріплень наприкінці XVII ст.

⁷ Можна згадати Павла Римлянина (П. Домінічі), Петра Барбона, Павла Щасливого, Петра Красовського (Петро з Лугано), Амброзія Прихильного (А. Нутклаус), Якуба Боні, Мартина Годного та ін. Дивись, наприклад: Вуйчик В. Історико-архітектурний заповідник у місті Львові. – Львів: Каменяр, 1989. – С. 5–20;

Жовква була однією з ранніх реалізацій концепції “ідеального міста” на українських землях. Українських міст, які зберегли до сьогодні ренесансний уклад, не так уже багато. До таких об’єктів деякі спеціалісти зараховують місто Шаргород на Вінниччині, закладене у 1580-х роках канцлером королівського двору Яном Замойським за участю архітектора Бернардо Морандо. Проте проведені у 1988 (Ю. Нельговський) та у 1994 р. (Т. Трегубова) детальні дослідження забудови міста не виявили збережених слідів, які би у достатній мірі підтвердили ренесансний розпланувальний уклад та фортифікації, характерні для того часу. За твердженням Т. Трегубової, забудова середмістя Шаргорода, яка збереглася до нашого часу достатньо повно у історичному вигляді, не підтверджує ренесансних засад його планувального укладу (Трегубова, 1995; 1979). Тому планувальна структура міста, характер його втрачених фортифікацій з XVI століття, далі залишаються предметом теоретичних наукових дискусій та гіпотез. Рання модель ренесансного міста була реалізована також в Рогатині (після його руйнування в результаті нападів 1509 та 1523 рр.) (Бевз, 2017), але це місто також повністю втратило оборонний пояс міста та замку.

До пізніших реалізацій концепції ідеального міста належить Станіслав (Івано-Франківськ). Це місто до 1970 років ще зберігало залишки своїх бастионових укріплень (рис. 11), проте вони були знищені в ході реконструкції центру міста для побудови радянської адміністративної будівлі. Цим було завдано непоправної шкоди та знищено унікальний розпланувальний уклад середмістя, зрощеного із бастионним поясом фортифікацій, який вирізняв це місто від інших історичних міст України.

За оцінками спеціалістів, у Галичині існує набагато більше міст, які при заснуванні отримали не чисто ренесансний, а перехідний архітектурно-планувальний уклад з елементами середньовічного та ренесансного міста. До них належать – Бережани, Тернопіль, Немирів, Нові Стрілища, Калуш, Богородчани (Чорновус, 1993) та інші міста.

До одного із перших за датою закладення ренесансних міст в Україні належали також Броди (рис. 5, 6). Цікаво, що це місто, яке на початку мало назву Любич (від назви родового гербу Жулкевських), теж належало до володінь Жулкевських. Заснування міста, подібно як і Жовкви, сталося з ініціативи гетьмана Станіслава Жулкевського, але на 14 років раніше – у 1580 році (Кравцов, 1993а). Розташоване це місто відносно недалеко від Жовкви – на 70–80 км на північний схід. Воно складалось із спряжених замку та середмістя, розташованих на острові посеред великого ставу. Первісне розпланування міста не збереглося повністю. В 1630 році новий власник міста Станіслав Конєцпольський провів його докорінну реконструкцію, збільшивши його територію, розиваючи розпланувальну та просторову структуру середмістя, додаючи нові квартали та ще одну (Нову) ринкову площу (Кравцов, 1993а). Проте, на наш погляд, головні розпланувальні засади старого міста при цій реконструкції були збережені. Зокрема, замок зберіг первісний п’ятикутний обрис бастионових укріплень, а оборонний пояс середмістя був трансформований з форми кола до правильного овалу. Слід підкреслити, що Станіслав Конєцпольський був близьким родичем Станіслава Жулкевського, за якого він видав заміж свою доньку Катерину та кар’єрою якого опікувався (Wikipedia: Wolna Encyklopedia, 2018).

Отже, можемо стверджувати, що Жовква залишилась чи не найбільш раннім збереженим прикладом ренесансного ідеального міста в Україні. І, що дуже важливо, – стан збереженості забудови та планування міста є відносно добрим і дозволяє надіятись на плідні студії його у різних галузях – археології, історії, вивченні пам’яток архітектури та мистецтва, дослідженні ренесансної урбаністики та архітектури.

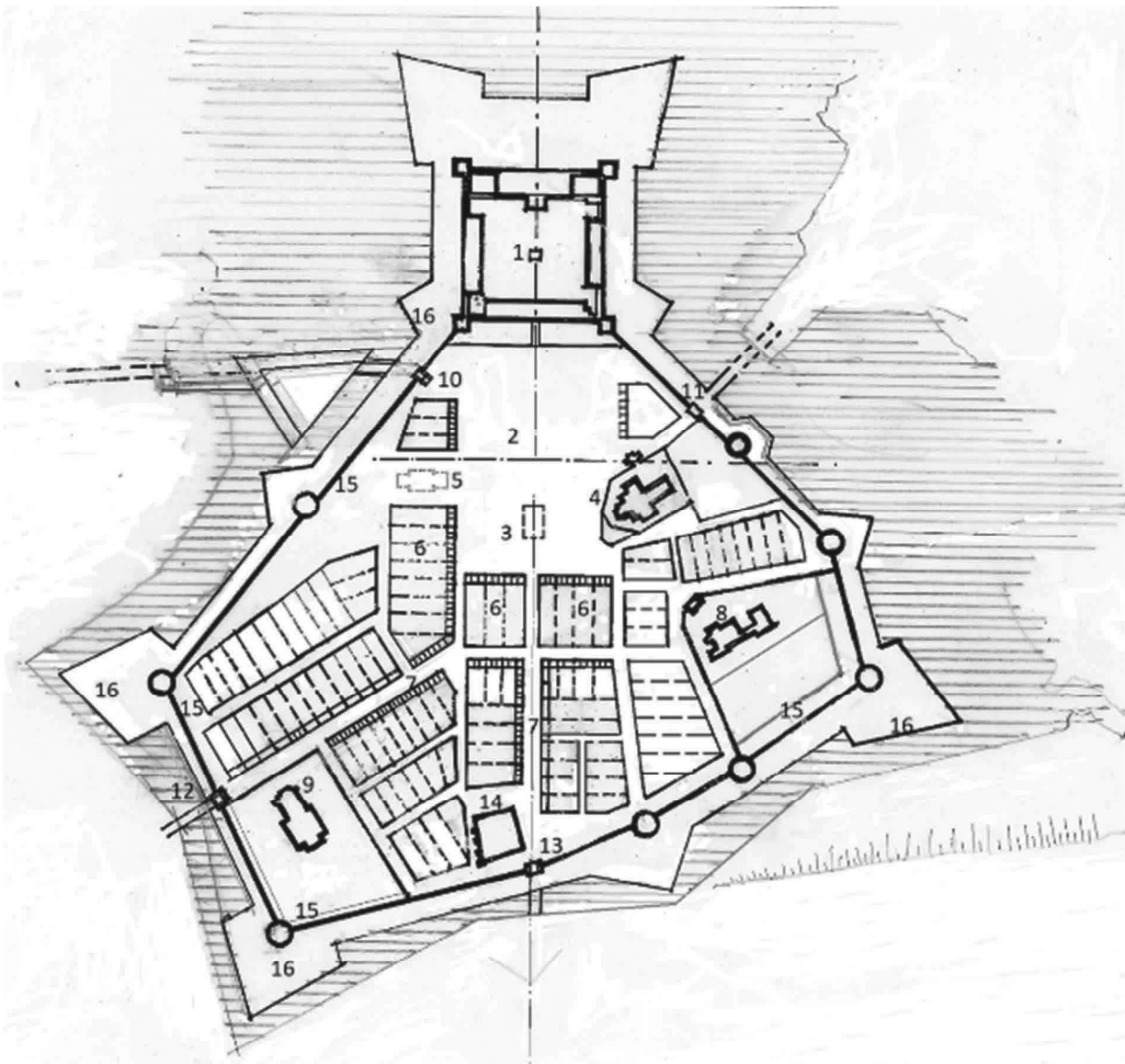

Рис. 8. Гіпотетична розпланувальна структура середмістя Жовкви станом на XVII ст. після побудови зовнішньої бастионної лінії. 1 – замок; 2 – ринкова площа; 3 – ратуша; 4 – костел Св. Лаврентія; 5 – східна церква "в Ринку"; 6 – квартали з підсіннями; 7 – вулиці Львівська та Туринецька з підсіннями; 8 – церква Різдва та монастир Василян; 9 – костел і монастир Домініканів; 10 – Звіринецька брама; 11 – Глинська брама; 12 – Львівська брама; 13 – Туринецька брама; 14 – синагога; 15 – внутрішня лінія укріплень (мурована стіна з бойовою галереєю та баштами); 16 – зовнішня оборонна лінія з валами, фосами та бастионами

Аналіз показує, що загальна просторова композиція, планувальний уклад міста, характер його забудови, первісна схема функціонального зонування цілком відповідають засадам італійської ренесансної урбаністики. На підтвердження цього слід сказати про наявність спільної головної планувальної осі міста та замку, що пролягла від Туринецької брами через нинішню вулицю Запорізьку, пронизала будівлю ратуші у центрі Ринкової площі, пробігла через головну браму до замкового комплексу, а увійшовши всередину на його подвір'я, замкнулась на головному вході та фасаді палацу. До характерних для ренесансної урбаністики та архітектури прийомів, застосованих у Жовкві, можна зарахувати також:

- "обрамлення" громадських просторів міста (центральної площі та головніших вулиць) будинками з лоджіями-підсіннями;
- застосування у опорядженні фасадів будинків ренесансних аттикових завершень;
- розташування храму на характерному підвищенні над площею;

- застосування демократичної поліетнічної схеми заселення з розташуванням храму у кожній національній ділянці;
- присутність у місті освітнього академічного закладу (функції якого гіпотетично можна було б приписати напочатку т. зв. жовківському братству і його школі, що діяли від 1612 р., а згодом добре відомому своєю освітньою діяльністю Василянському монастирю [Каліка, Яремич, 1990]);
- типово ренесансна планувальна композиція центральної площі з наявністю вулиць чи провулків посередині обрамлюючого кварталу.

*Рис. 9. Фото вулиці Львівської перед Першою світовою війною [polona.pl].
Ліва сторона вулиці забудована на всій протяжності кам'яницями з підсіннями*

Особливою специфічною рисою ренесансних міст було правило закладення спеціальної площі перед резиденцією власника міста. Найчастіше ці площі закладались окремо від решти більш утилітарних площ міста і формували спеціальний парадний простір перед палацом власника (для прикладу можна навести міста – Замостя, Квасталя та ін.). Одна із найістотніших особливостей Жовкви полягає у тому, що ця площа тут була поєднана із головною громадською та торговою площею міста. Тобто, з одного боку, Жовква належить до так званого класичного планувального типу ренесансного міста, коли кільце чи квадрат оборонних стін замку однією стороною дотикається до міського кільця укріплень, а з другого, вона є прикладом так званого “композиційного поєднання” замку власника та головної площі міста (Zarebska T., 1993; Książek M., 1988). Цей тип укладу не був дуже поширеним. Можна навести два подібні міста з цього списку (крім Жовкви) – місто Красічин у Польщі та місто Саббйонету в Італії (рис. 7, 11).

У ранній італійській версії передпалацова резиденціональна площа утворювалась перед входом до князівського палацу шляхом розширення вулиці (по всій довжині палацового фасаду). Таким прикладом слугує площа-вулиця перед міським палацом Пітті у Флоренції. Тому можна ствердити, що застосована у Жовкві схема розташування площі має певні пов'язання із ранніми містобудівними експериментами в Італії. З іншого погляду, поєднання у головній площі Жовкви

парадних (замок) та громадських загальноміських функцій є дуже цікавим для тогочасної практики містобудування. Оскільки остаточне закріплення за головною площею резиденціональних міст урочисто-репрезентаційних функцій (місця церемоній біля палацу) відбулось щойно у другій половині XVII століття, переважно у французьких реалізаціях ідеальних міст, зокрема в проектах Еррарда ле Дюка (Бунин А., 1979).

Рис. 10. План ренесансного міста Квасталля в Італії: план міста з 1686 р. [Soldini N. La costruzioni di Guastalla // *Annali di Architettura*, 1992–1993, N 4–5, p. 67 – *Pianta di Guastalla di Gio. Battista Sesti, 1686*]. Фото вулиці з підсіннями від головної площі міста до південної брами (Wikipedia: L'enciclopedia libera, 2018 https://it.wikipedia.org/wiki/Guastalla#/media/File:Guastalla_corso_Garibaldi_1.jpj)

Рис. 11. А – План міста Саббїонета, Італія. Місто було закладене у 1558 р. і його можна вважати аналогом до Жовкви; 1 – замок з палацом (первісно мав 4 наріжні круглі бастей) та був орієнтований головним фасадом та вїздом на центральну площу; 2 – центральна площа з підсіннями (Grande Corridor) у кварталах навпроти замку; 3 – нерегулярний контур фортифікаційної лінії довкола середмістя (World Heritage Centre, 2018). Фото підсіння на центральній площі Саббїонети (Wikimedia Commons, 2018)

Важливо висвітлити ще одну передумову виникнення Жовкви – стан розвитку містобудівної науки у переддень закладення фундаментів міста. Зважаючи на це, мусимо серед теоретичних праць архітекторів, які опрацьовували засади планувального укладу ідеального міста, виділити саме ті

трактати, які за часом появи передували нашому будівництву. Їх список не є дуже великий. Це трактати Франческо ді Джорджо Мартіні (1501 р.), П'єтро Катанео (1550-ті роки), Даніеле Барбаро (1567 р.) та Л. Амманаті (1570 р.) (рис. 12).

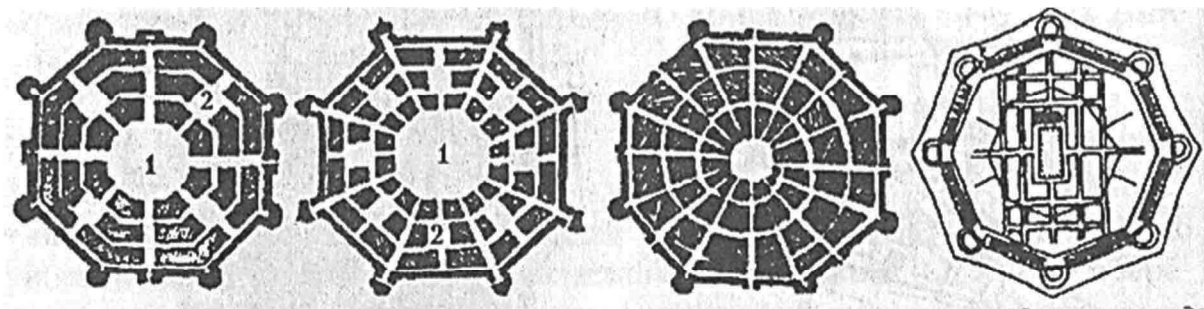
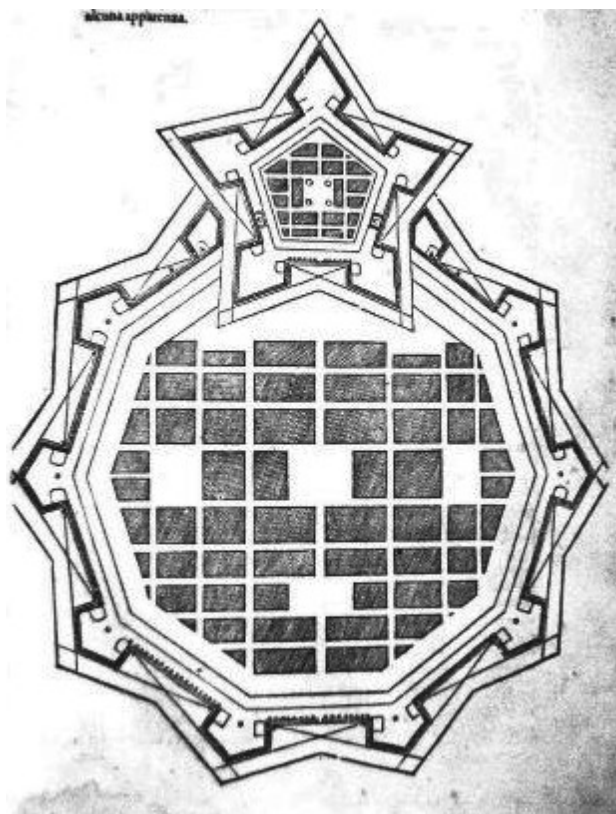

Рис. 12. Схеми розпланувальної структури ренесансних ідеальних міст за трактатами Франческо ді Джорджо Мартіні (1, 2, 3; трактат опубліковано на початку XVI ст.) та Даніеле Барбаро (4; публікація з 1567 р.)

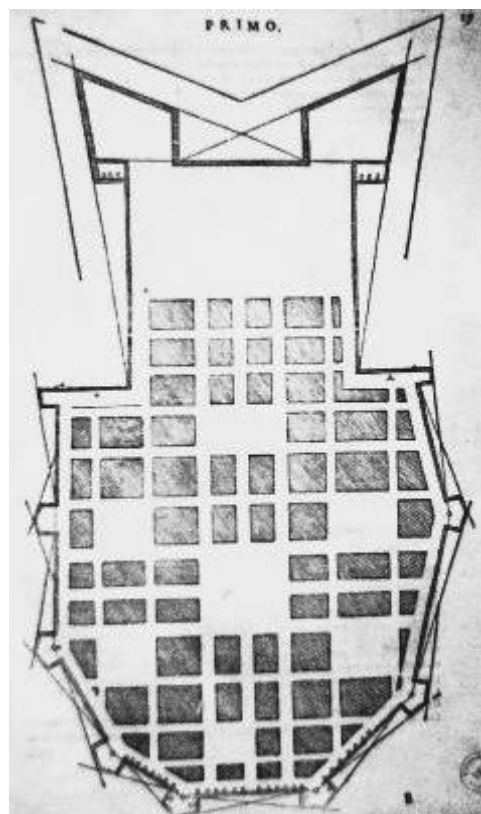
Саме праці цих авторів могли бути взірцем при роботах над розплануванням Жовкви, оскільки вони були видані та поширились серед архітекторів ще до 1580–1590-х років. У цих працях найчастіше знаходимо пропозиції влаштування оборонних міських укріплень переважно у формі стін з півкруглими бастеями (Książek, 1988; Kuśnierz, 1984) (іл. 12). З огляду на це, стає до певної міри зрозумілим, чому у Жовкві застосовано стару (оборонні стіни, башти та бастей), а не цілком нову бастіонну систему укріплень. Проте слід зауважити, що в'їздові брами до міста пізніше були перебудовані вже за новою системою, як також і те, що поряд із оборонними стінами було реалізовано ще додаткову лінію земляних бастіонів. Щоправда, дослідники не мають одноставної думки щодо часу її виникнення. Вважається, що вона могла з'явитись дещо пізніше. Проте слід звернути увагу на те, що в документах з 1621 року сказано про майже викінчені оборонні споруди міста та Жовкву названо при цьому як “докладна фортеця” (Barącz, 1877). Цей факт дозволяє не сумніватись, що місто вже тоді мало достатньо потужний оборонний пояс із двох ліній – стіново-баштової та валової. Тобто цілком вірогідно, що вся система міських укріплень була збудована у відносно короткий термін – від 1594 по 1621 рік. Таке поєднання нової та старої систем оборонного будівництва у Жовкві є дуже цікавим і потребує докладнішого вивчення та точнішого датування. Зокрема, дуже корисним могло би бути комплексне археологічне дослідження вибраних ділянок оборонних мурів та прилеглих до них валів та бастіонів.

Якщо уважніше проаналізувати плани міст, запропоновані згаданими вище італійськими теоретиками урбаністики, то неважко помітити велику схожість планувального укладу Жовкви до одного із теоретичних проєктів П'єтро Катанео (рис. 13) (Cataneo, 1567).

Ще цікавішим видається такий факт: у трактаті П'єтро Катанео опрацьовано дві версії планувального укладу ідеального міста. Перша – з нерегулярною схемою обрису плану, друга – з регулярною схемою (рис. 13–14, поз. А і Б). Власне Жовква подібна за загальною композиційною схемою до першого нерегулярного типу. До другого (регулярного) типу дуже подібним є планування Бродів. Планувальна структура Бродів, щоправда, була змінена у 1630-х роках, коли відбулося розширення міста та його реконструкція. Але є достатньо фактів, які свідчать, що ця реконструкція все ж таки спиралась на попередній планувальний уклад. На цьому зокрема наголосив у своїх дослідженнях В. Чорновус (Чорновус, 1993). А згодом С. Кравцов переконливо показав, що місто складається із двох частин – Старого та Нового міста, які мають різні планувальні основи та метричні закономірності (Кравцов, 1993а).

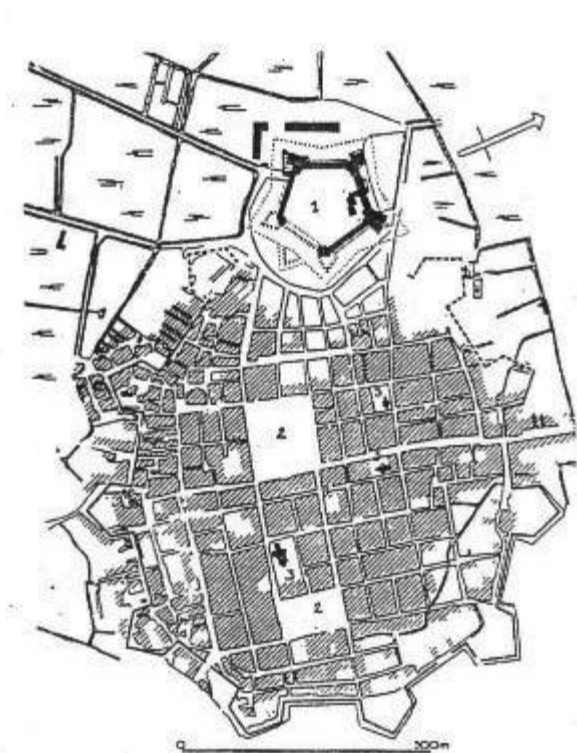

а

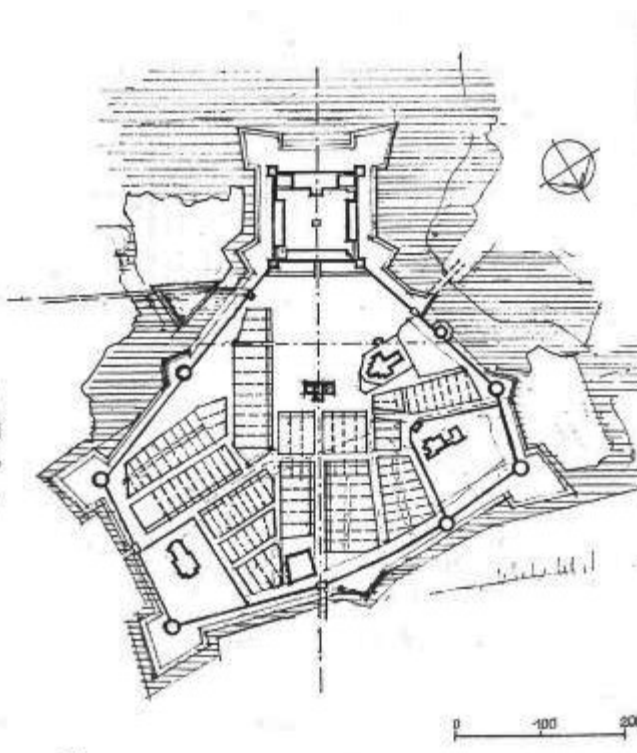

б

Рис. 13. Концептуальні плани ренесансного ідеального міста з книги П'єтро Катанео (Чотири книги про архітектуру; Венеція, 1567). а – схема міста з регулярним обрисом поясу укріплень; б – схема міста з нерегулярним обрисом поясу укріплень [Cataneo Pietro, 1567]

б

г

Рис. 14. Розпланувальні структури міст Броди (В, за В. Калиновським (Кравцов, 1993а)) та Жовкви (Г, схема автора (Бевз М., 1998)) станом на XVII ст.

Якщо згадати, що і Жовква і Броди закладені майже одночасно одним і тим самим власником – Станіславом Жулкевським, а, можливо, одним і тим же архітектором (Петром Щасливим?), то ця подібність геть не випадкова. Можемо висловити припущення, що ці західноукраїнські міста є унікальною реалізацією в натурі теоретичних проектів-концепцій ідеального ренесансного міста П'єтро Катанео.

Звичайно, що наша гіпотеза потребує ще глибшого дослідження, серйозної послідовної аргументації та прискіпливого порівняння із теоретичними чи реалізованими взірцями ренесансного містобудування в Італії й інших країнах. Проте навіть наведені факти дають підставу стверджувати, що Жовкву та Броди слід розглядати як варті докладнішої уваги міста у полі вітчизняної та європейської урбаністики кінця XVI–початку XVII століть.

Рис. 15. План середмістя Жовкви на кадастровій карті 1854 року (Центральний державний історичний архів України в м. Львові. – Ф. 186, оп. 5, од. зб. 234, діл. № 297. – Арк. 1–4)

Система громадських просторів середмістя Жовкви у XVI–XVII ст.

В епоху Ренесансу міста закладалися, базуючись на попередньому досвіді містобудівного проектування. Ренесансна теорія містобудування спиралась на спадкоємний розвиток середньовічних структур. Проте нові вимоги щодо обороноздатності міста та нові більш демократичні форми організації міського життя спричинилися до появи нових архітектурно-містобудівних форм. Новозакладені міста отримують нову розпланувальну схему (обов'язково регулярного характеру)

та нові композиційні риси. Вдосконалюється функціональна програма міста. Функціональні зони міста проєктуються більш програмно з метою отримати міський організм, що добре працює. Перш за все, відроджуються забуті види громадських міських просторів. Функції центру міста розширюються і наповнюються новим змістом. Центр міста виконує не лише сакральну та торгову функції, він стає більш відкритим для громадянських зібрань, театралізованих дійств, стає більш народним (Zarebska, 1993).

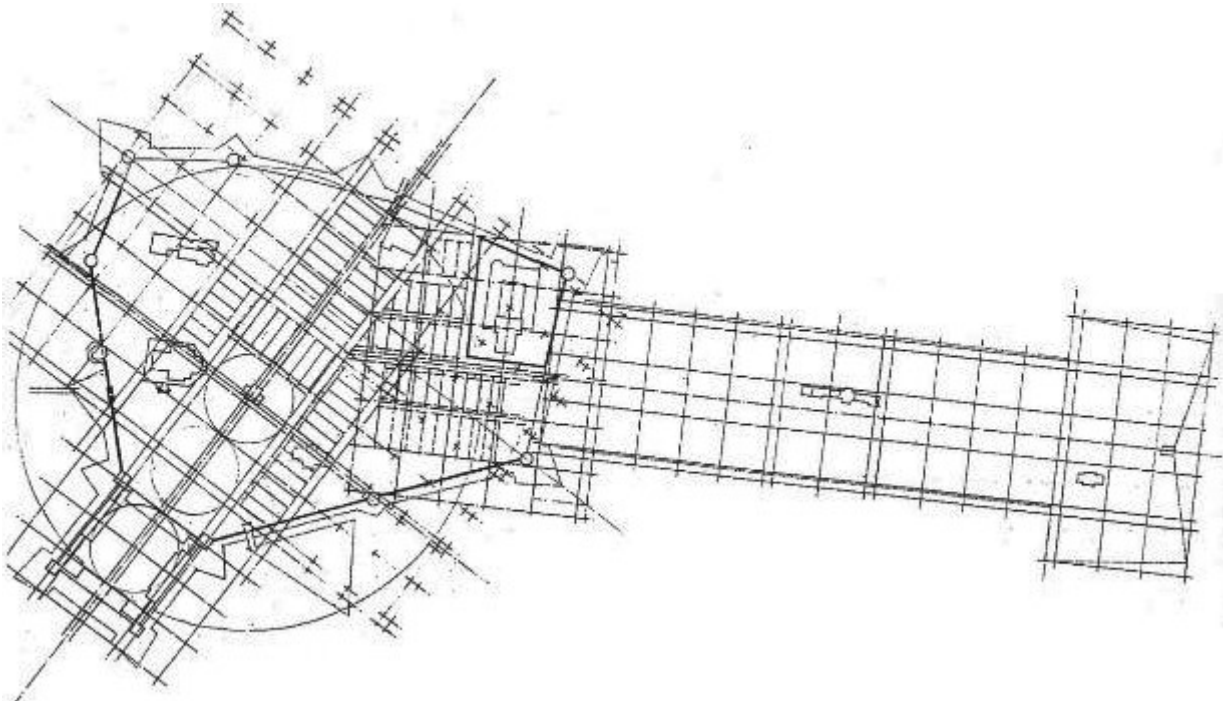

Рис. 16. Гіпотетична реконструкція розпланувальної модульної сітки Жовкви, на основі якої розбивався ґрунторис міського плану та ліній укріплень в натурі. Базисом модульної сітки прийнято хелмінський прут довжиною у 4.32 м

Нова епоха характеризується активною реконструкцією наявних і будівництвом нових міст, прокладенням нових вулиць і перебудовою площ. Створюються нові види міського суспільного простору і архітектурних будівель – міські парки для рекреації та прогулянок, великі площі з забудовою по периметру, яка має аркади і лоджії (підсіння). У місті як правило закладається кілька площ різного функціонального призначення. Поряд з ринковими площами, створюються площі, призначені для влаштування видовищ, pojawiaються площі парадного, репрезентативного характеру поєднані з палацом власника міста, з'являються широкі вулиці з підсіннями. У містах з'являються громадські будівлі для професійних об'єдань міщан, громадські палаци, у багатших містах розвиваються освітні та університетські комплекси.

Відбувається розмежування міських просторів за транспортною ознакою – на площі з переважно пішохідним використанням (головна площа міста, біржова та університетські площі) та площі спеціально розраховані на транспортний рух (площі для торгів сіном, дровами, збіжжям, продовольчі ринки та ін.). Особливо яскраво цей типологічний задум проявився у ренесансових проєктах ідеальних міст Дж. Вазарі, В. Скамоцці, П. Катанео, Ф. ді Джорджо Мартіні та інших авторів (рис. 7, 12). Просторова композиція цих міст будувалась із розрахунку диференціації громадських просторів на головні і другорядні, на пішохідні та транспортні. Схема організації відкритих громадських просторів тут принципово близька до деяких античних взірців. Вулиця не має такого великого містобудівного, композиційного та соціального значення як площа (Zarebska, 1993).

Ці нові тенденції у плануванні міст спостерігаємо у Жовкві. При закладенні міста архітектор передбачив характерний для міст ренесансу розподіл функцій між громадськими площами, створюючи головну парадну площу (поєднану з замком, ратушею, костелом та церквою) та додаткові торгові площі різного призначення (Motak, 1994). Специфічною рисою Жовкви є винесення додаткових торгових площ за межі середмістя. Торговиці збіжжям, худобою, рибою, дровами (які пов'язані з брудними процесами) винесені за межі середмістя. Це підвищує якість міського середовища у середмісті. Збільшується можливість легкого прибирання площ і вулиць. Вони одягнуті у вимощені каменем тротуари, а головна площа суцільно забрукована та має будинки з підсіннями по периметру.

Головна площа Жовкви таким чином отримує парадний характер. Оточена будинками з підсіннями у партері та аттиковими завершеннями фасадів, вона мала справді репрезентативний вигляд. Напевно, тут поширилася традиція багатолюдних і барвистих народних святкувань, вона була популярною для проведення видовищ, різноманітних церемоній, театралізованих процесій алегоричного змісту, які були характерні для того часу. Можна припустити, що на цій площі будувалися тимчасові риштування, сцени, святкові арки та інші різноманітні споруди. Площа має специфічне просторове вирішення. Вона розпланована навпроти замку і відділена від замку лише оборонним ровом.

Головний фасад замку бере участь у композиційному формуванні образу площі. Навпроти замкової брами, посередині площі знаходилася будівля ратуші (рис. 8, 20). Головним фасадом вона була звернута до замку, утворюючи символічну вісь, що поєднувала власника міста та міську громаду.

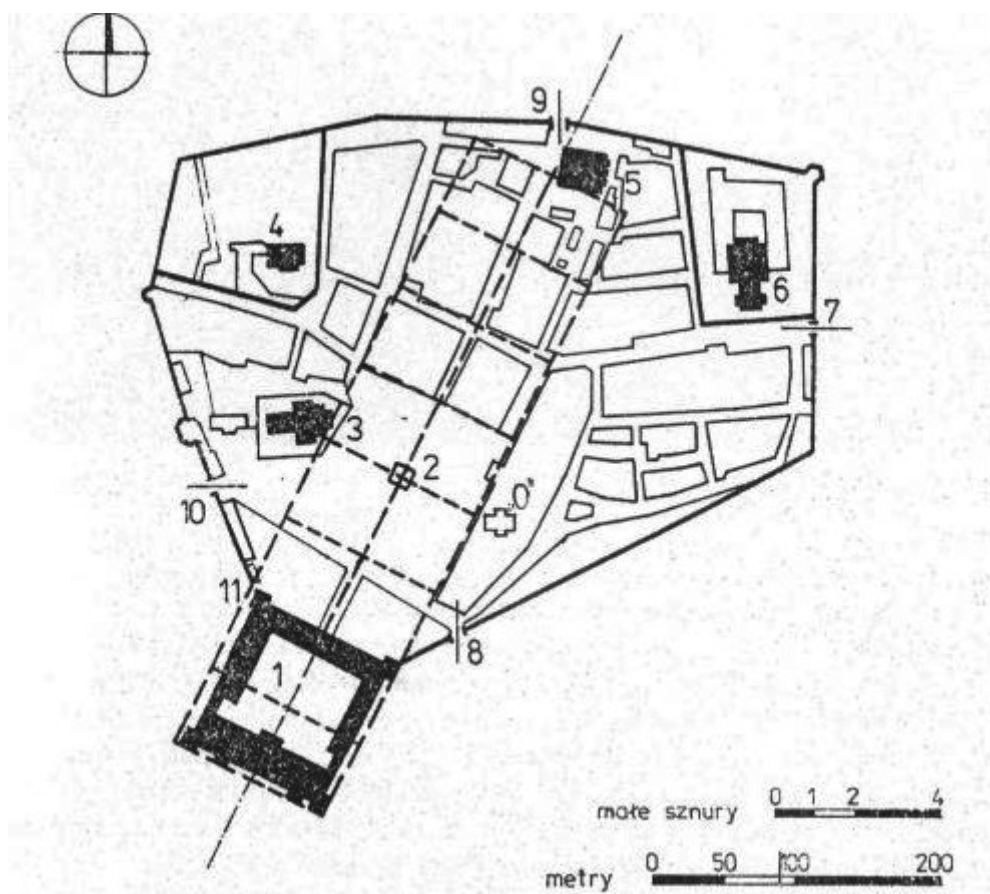

Рис. 17. Реконструкція модульної розпланувальної сітки середмістя Жовкви авторства М. Мотак (Motak M., 1994). Експлікація: 1 – замок Жулкевських;

2 – ратуша (гіпотетично); 3 – колегіата; 4 – церква і монастир Василіян; 5 – синагога; 6 – костел і монастир Домініканів; 7 – брама Львівська; 8 – брама Звіринецька; 9 – брама Жидівська; 10 – брама Глинська; 11 – фіртка Гараївська; “0” – церква східна міська (місце подано гіпотетично)

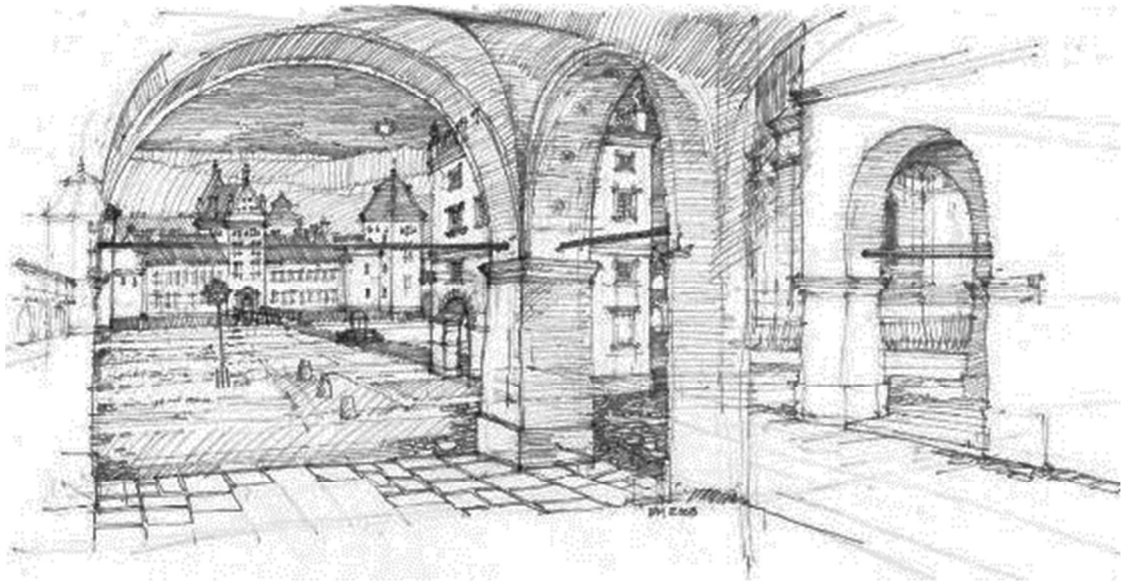

Рис. 18. Гіпотетичний вигляд головної площі Жовкви у XVII ст.: підсіння кам'яниць, ратуша, студня та замок (рисунок автора)

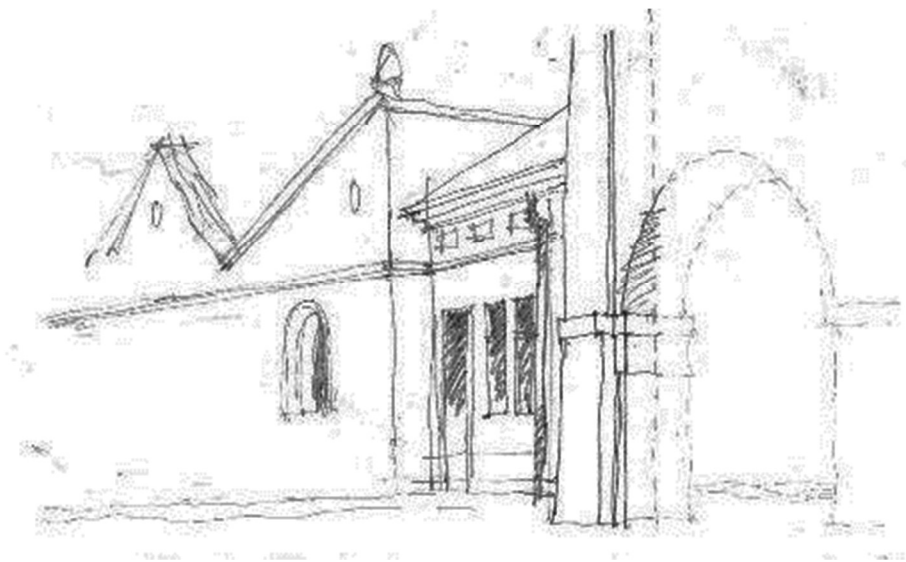

Рис. 19. Прорис з фотографії 1941 р. пожежі синагоги в Жовкві, на якій зафіксовано фрагмент будинку з підсінням на правій стороні нинішньої вулиці Запорізької, поблизу синагоги. Рисунок автора.

Цю будівлю з підсінням також можна ідентифікувати на кадастровій карті 1854 р.

Таким чином маємо у Жовкві унікальний приклад урбаністичного вирішення епохи Ренесансу, коли громадське значення центральної площі міста є максимально репрезентативним. Водночас, торгові ринки переселяються з центру міста на окраїну, за міські укріплення, що дає сприятливіші умови для транспортного забезпечення, створює нові площі у безпосередньому сусідстві з середмістям, на продовженні головних вулиць, які вигідно сполучають їх з центром міста. Виникає явище диференціації функцій між кількома площами, які творять специфічну містобудівну структуру та зручно поєднуються одна з одною.

У Жовкві, як і в іншому ренесансному місті Замості, спостерігається розподіл функцій від єдиної громадсько-торгової площі центру міста на кілька автономних. Формується головна репрезентативна адміністративно-громадська площа, яка містить головні міські будівлі: костел та церква, навколишня забудова з підсіннями та аттиковими декорованими завершеннями, ратуша та

пов'язана з головним в'їздом до замку (замок нового палацового типу квадратної форми у плані, має декоративний портал на в'їзді з боку площі).

На наш погляд на центральній площі міста також було заплановано збудувати будинок школи-академії. З якихось причин це будівництво не відбулося і ділянка між замком і костелом до цих пір залишилася незабудованою. Ця нерегулярність, незамкнутість периметру ринкової забудови є дивною і нехарактерною для строгих правил формування забудови площ у ренесансний період. Зважаючи на високий суспільний статус власника міста, гетьмана С. Жулкевського, закладення школи у його столичному місті було більш ніж вірогідним. Явище закладення таких шкіл – характерна ознака приватних ренесансних міст. Школи виникають у цей час у Замості, в Острозі, Бережанах. Функціонують школи при церковних братствах, при монастирях у Львові та інших містах. У Замості школа розташована у другому тракті забудови за ринковою площею позаду ратуші.

Рис. 20. Ратуша у Жовкві. Фото з рисунку невідомого автора початку 19 ст. (фонд фотографій Львівського історичного музею) (Накопало В. Чи такою була стара Жовківська ратуша? // Галицька брама. Жовква. №4. Квітень, 1997, с. 9)

Спорудження замку завершено в основному до 1606 року (Атлас ..., 2016, с. 26). Автором проекту дослідники вважають італійця Павла Щасливого (Яремич Г., 1990). Жовківський замок є типовим прикладом ренесансного вирішення замкового комплексу сер. XVI–поч. XVII ст. На це вказує ряд ознак, основна з яких – наявність регулярного чотирикутного нарису з наріжними баштами та корпусами будівель по периметру, що утворювали внутрішній двір. Саме такий нарис найчастіше застосовувався у Східній Європі при розплануванні замків згідно нових ренесансних вимог (Guerquin, 1984, s. 69). Саме таку принципову схему вирішення замкового комплексу бачимо у трактаті П'єтро Катанео (рис. 15). Слід вказати на одну особливість просторово-планувального вирішення замків цього періоду. Замки починають набувати правильної чотирикутної форми з внутрішнім двором з дво-триярусними галереями. Але при такому вирішенні спостерігаються дві схеми: перша, коли замок зберігає ще оборонну функцію та має у чотирьох наріжниках башти (Жовква, Підгайці, Завалів); друга - коли замок втрачає оборонні кондиції та має просторову форму палацу зведеного довкола квадратного двору. Іноді такий палац буває з зовнішніми наріжними

ризалітами, які виконують формально-композиційну роль на фасадах. Саме такий палацовий тип презентує схема замку у трактаті П'єтро Катанео (Cataneo, 1567).

Рис. 21. Кам'яниця з підсінням у місті Жовкві. Рисунок О. Манна, 1923 [polona.pl]. Ця була розташована ймовірно на розі нинішніх вулиць Короткої та Запорізької. На кадастровій карті 1854 р. саме у цьому місці позначено широка кам'яниця з підсіннями у бік нинішньої вул. Запорізької (тодішньої – Juden Marktplatz)

Рис. 22. Ріг цієї ж кам'яниці з підсінням з боку вулиці Шкіряної (нині вулиця Коротка) на поштівці Жовкви з 1909 р. [polona.pl]

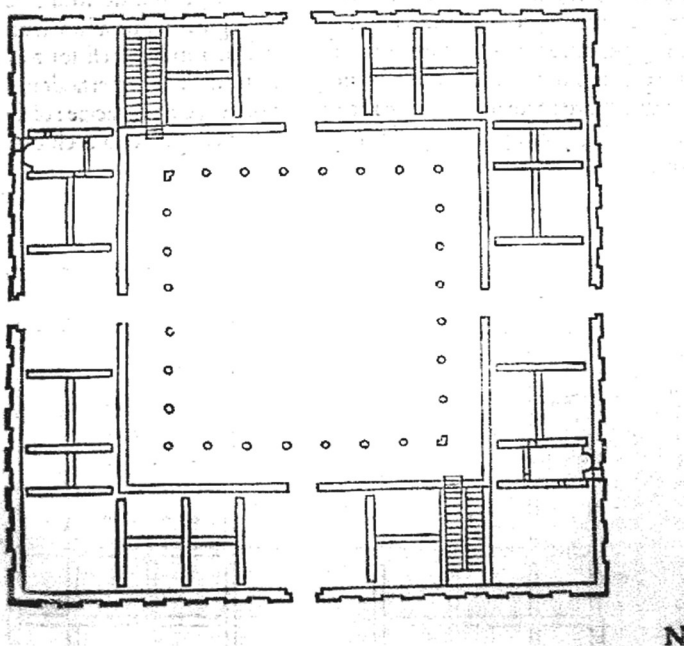

Рис. 23. Схема типового розпланування замкового палацу уміщена в трактаті П.Катанео (P. Cataneo, 1567)

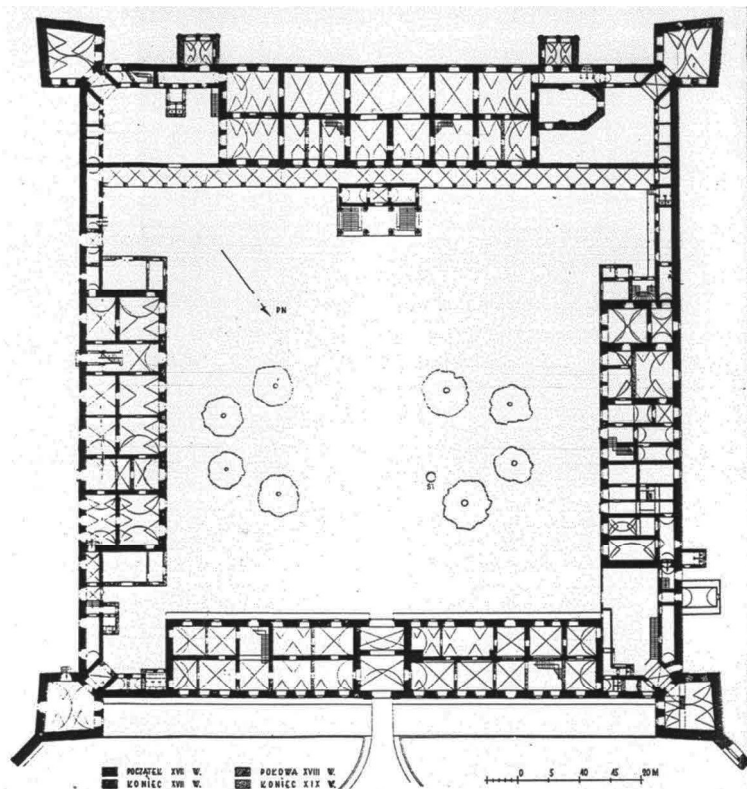

Рис. 24. План замку у Жовкві станом на початок XX ст. (за М. Осінським (Osiński, 1933))

Всі споруди Жовківського замку розташовані симетрично відносно центральної поздовжньої осі, яка, проходячи через в'їзну замкову браму, перетинає квадратне подвір'я і візуально замикається на середині палацового корпусу, який мав на осі вхідний портик та бічні галереї.

Початковий етап розбудови міста та системи його укріплень можна віднести до 1594–1626 рр. Після закладення замку розплановуються квартали середмістя та, насамперед, забудова ринкової площі. З'являються перші кам'яниці на парцелях, що мають однакові розміри, в інших частинах середмістя – на головних вулицях Львівській та Туринецькій. У середмісті будуються кам'яниці на Ринку та на прилеглих вулицях. Крім українців та поляків, у місті появляються мешканці-вірмени (Каліка, 1990), ймовірно купці та ремісники. У 1609 р. з'являються вулиці Белзька, Мурована,

Хрестова (Бойко, Слободян., Ринкові ..., 2012). Підтвердженням цього є перелік цехів, що вже функціонують у місті: пушкарі, ковалі, римарі, пасамонники, сідлярі, боднарі, слюсарі, столярі, стельмахи, кравці, шевці. Згадується про існування аптеки (Каліка, 1990), що найімовірніше містилася у якійсь з кам'яниць ринкової площі.

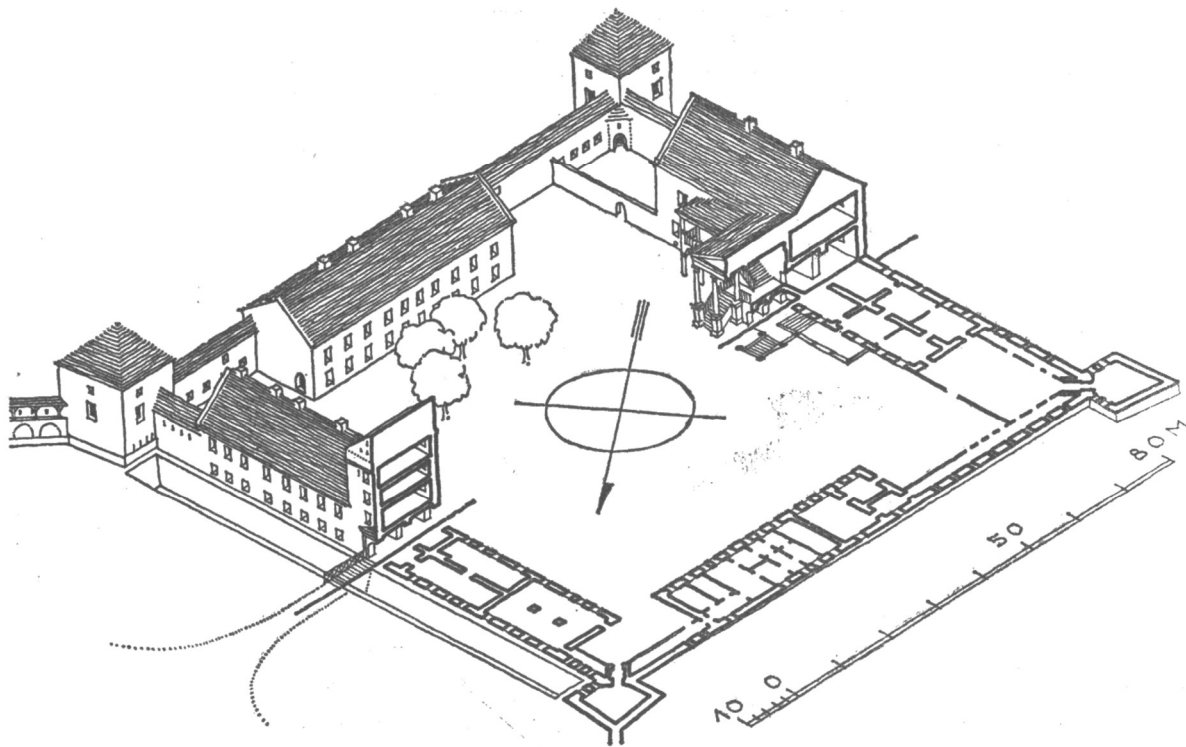

Рис. 25. Аксонометричний перетин замку в Жовкві (за Т.Броневским [Broniewski T., 1980]).

Від 1601 по 1611 рік *вибирається* першим війтом будівничий міста італієць Павло Щасливий. Насправді у перші роки після закладення Нової Жовкви війта і першого бурмістра фактично призначають від замку (Бевз, 2003). Продовжують будуватися укріплення довкола середмістя.

Дослідження цегли, що її використовували для будівництва кам'яниць Жовкви у цей період, автор виконав у співпраці з реставратором Костянтином Присяжним виявило дуже цікаву інформацію (Bevz і Prysiaznyi, 2002). Під час археологічних досліджень залишків ринкового кварталу у північно-східному наріжнику Ринку, що виконувалися за участю спеціалістів кафедри Архітектури і реставрації Львівської політехніки, було виявлено багато таврованих цеглин. Зокрема, серед таврованих, найчастіше зустрічалися цеглини з монограмою латинськими літерами “WA”. Літери були вирізьблені на дні дерев'яної форми для продукування цеглин, саме тому їх кількість була досить великою. За формальними ознаками написання літер виконувалося у манері, що нагадує готичну стилістику написання літер (рис. 31). Інша група цегол подібно мала монограму літерами “PC” (рис. 32). Техніка виконання літер була аналогічною до попередньої, але стилістика написання літер відмінною – більш нагадує класичну форму римських шрифтів, зокрема характерні потовщення закінчень ліній однозначно належать до “римського капітального шрифту” (Клименюк, 2009). Цеглини аналогічні також за характеристикою цегляного каменю, не різняться сильно випалом й складом глиняного тіста. За розмірами цеглини (280–290–140–145–65–75 мм) також подібні і їх можна віднести до продукції однієї цегельні. Порівняння їх наштовхує на цікаві висновки. Цеглини походять ймовірно з відомої історичної гончарної майстерні (і водночас цегельні) з села Глинсько, що розміщене поряд із Жовквою.

Рис. 26. Цеглини з монограмою латинськими літерами “WA” з археологічних досліджень кам’яниць північно-східного кварталу Ринкової площі у Жовкві. Літери були вирізьблені на дні дерев’яної форми для продукування цеглин і виступали рельєфно на тілі цегли (музей кафедри Архітектури і реставрації НУ “ЛП”, інв. № 32)

Рис. 27. Цеглини з монограмою латинськими літерами “PC” з археологічних досліджень кам’яниць північно-східного кварталу Ринкової площі у Жовкві. Літери були вирізьблені на дні дерев’яної форми для продукування цеглин і виступали рельєфно на тілі цегли (музей кафедри Архітектури і реставрації НУЛП, інв. № 29)

Село Глинсько (чи Глинськ) належало у XVI ст. до родини Висоцьких (колишніх власників території Винник, на якій виникла Жовква). Сама назва села вказує на існування тут покладів якісної глини. Село віддавна відоме гончарними промислами і наприкінці XVII ст. тут було навіть відкрито фаянсову фабрику львівського купця П. Нікоровича та кераміста Ф. Вольфа (Україна Інкогніта, 2015). Останній власник Глинська Андрій Висоцький продає більшу частину свого маєтку (села Глинськ, Сопошин, Мацошин, Волю Висоцьку, Мисьменницю та частину Винник) белзькому воєводі Станіславу Жулкевському, батькові гетьмана.

У зв’язку з поданою вище інформацією маємо гіпотезу про те, що монограми на цеглах вказують власників цегельні або замовників партії матеріалів. Монограма “WA” може належати Висоцькому Андрію, власникові Глинська, який на перших порах будівництва Жовкви міг поставляти матеріал для будови Жулкевському. Натомість монограма “PC” може належати архітектору та будівничому Жовкви – Павлові Щасливому (Paolo Clamensi), який, як знаємо з джерел, повністю опікувався будівництвом замку та міста за відсутності гетьмана. Наша гіпотеза має не лише “особове” підґрунтя в постатях двох історичних осіб, які були причетні до постання Жовкви та її об’єктів. Важливими є графологічні характеристики літер. “Готика” широко застосовувалася на письмі в Галичині до кінця XVII ст. Римський капітальний шрифт навряд чи міг мати виконавця в особі ремісника з Глинська. Таке написання літер могла виконати лише добре вишколена освічена особа, яка не одну книгу мала у своїх руках. Думаємо також, що за автора слід вважати лише особу італійського походження. Paolo Clamensi підходить для цієї ролі якнайкраще з усіх позицій.

Загальні висновки:

1. Місто Жовква належить до пізніх ренесансних закладень приватних міст-резиденцій на території польської держави кінця XVI ст. Урбаністично-просторова структура міста була запроектована за взірцем ренесансного ідеального міста. У випадку Жовкви просторова структура міста складалася з двох спряжених частин: замку власника та укріпленого середмістя. Поєднання цих двох частин мало рідкісний характер – коли центральна площа середмістя поєднана з головним фасадом замкового комплексу.

2. Жовква одне з небагатьох міст, яке має автора – італійського архітектора Паоло де Дукату Кламенсі (відомого у Львові під іменем “Павло Щасливий”), члена львівського цеху мулярів, який перейшов на службу до гетьмана Станіслава Жулкевського. Побудова замку та міста стали для архітектора амбіційним проектом та позиттєвою справою.

3. Матеріали аналізу дозволяють висунути гіпотезу, що розплановуючи місто та замок, Павло Щасливий користувався теоретичними трактатами про архітектуру. Зокрема, ми вважаємо,

що він був реалізатором однієї зі схем ідеального міста, яка була опублікована у книзі Петро Катанео “Чотири книги про архітектуру” (видана у Венеції, 1567 р.). Таким чином Жовква – це одне з небагатьох міст у Європі, яке реалізоване у практиці за теретичною моделлю Петро Катанео.

4. Жовква належить до міст з добре збереженою історичною розпланувальною структурою центральної частини з кінця XVI ст. Хоча майже половина історичної забудови середмістя втрачена у час Другої Світової війни, а ще частина перебудована у другій половині XIX ст., центр міста презентується як унікальний архітектурно-містобудівний комплекс ренесансного характеру. Цей комплекс включає замок, середмістя з двома монастирями, двома мурованими святинями – костелом Св. Лаврентія та церквою Різдва Пресвятої Богородиці та залишками оборонних стін та брам.

5. Унікальність архітектурно-урбаністичної структури вплинула на те, що центральна частина міста Жовкви від 1995 р. має статус історико-архітектурного заповідника. Цей статус вимагає комплексного реставраційного підходу до розвитку центральної частини. Нові економічні та інвестиційні можливості, що появилися в останній час дозволяють планувати такий строго регламентований реставраційний шлях розвитку історичного ядра. У 2002–2007 рр. за участю спеціалістів кафедри Реставрації НУЛП було розроблено “Проект регенерації історичного ядра міста”. Він включав роботи з відтворення втраченої забудови і розпланувальної структури історичного центру Жовкви (ревалоризаційні роботи) та адаптацію архітектурного комплексу центру міста до сучасних умов життєдіяльності з вирішенням питань транспорту, відновлення громадських функцій, створення об'єктів туристичного обслуговування і рекреації та ін. (ревіталізаційні роботи).

6. Місто має частково збережений комплекс забудови центральної площі, яка була забудована житлово-торговими кам'яницями ренесансного типу з аттиковими завершеннями фасадів та підсіннями (галереями) у партері. Реставраційне відтворення забудови площі та аттикового характеру завершень кам'яниць є однією з найважливіших ревалоризаційних задач.

7. Унікальна ренесансна урбаністична структура середмістя розвивалася у XVII ст., коли до неї було додано зі сходу та заходу два укріплені передмістя, а до чотирикутної замкової будівлі з двором додано парковий комплекс з регулярною та лісопарковою частинами. Наприкінці XVII ст. Жовква слугувала одним з резиденційних міст короля Яна III Собеського.

8. Вважаємо, що найближчим завданням науковців повинна стати мета перевірити схему первісної розпланувальної структури Жовкви археологічними дослідженнями. Зокрема, важливо віднайти сліди забудови з підсіннями на вулицях Львівській та Запорізькій. Важливо також порівняти архітектурно-містобудівну композицію Жовкви з іншими об'єктами європейської урбаністики доби Ренесансу.

Бібліографія:

- Aftanaze R., 1990. *Materialy do dziejow rezydencji*. T. VIIa. Warszawa: Polska academia nauk.
- Barącz S. 1852. *Pamiętki miasta Żółkwi*. – Lwów: Drukiem Piotra Pillera.
- Barącz S. 1877. *Pamiętki miasta Żółkwi*. Drugie wydanie. Lwów: drukarnia “Gas. Narod.”, s. 12–63;
- Bevz M., 2003. Shovkva and Brody – “ideal towns” of Late Renaissance Period. The ukrainian interpretation of the conceptual idea from Pietro Cattaneo’s treatise. *Fondazione Romualdo Del Bianco News from Florence*. 5. Florence, p. 21–22.
- Bielowski A. 1852. *Pisma St. Żółkiewskiego*. Lwów.
- Bogdanowski J. 1996. *Architektura obronna w krainie Polski: Od Biskupina do Westerplatte*. Warszawa. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Broniewski T. 1980. *Historia architektury dla wszystkich*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk “Ossolineum”, 1980. S. 326.
- Cataneo, P. 1567. *L’ Architettura*. Venetia.
- Confurius, G., 1990. Sabbioneta. “Klar und lichtvoll wie eine regel”. *Planstadte der Neuzeit*. Vom 16. bis 18. Jahrhundert. – Eine Ausstellung des Landes Baden-Württemberg veranstaltet vom Badischen Landesmuseum Karlsruhe: s. 111–131;
- Guerquin, B. 1984. *Zamki w Polsce*. Warszawa: Arkady.
- Karin Stober, von Holger Schumacher und Sabine Winter., 1990, 140 Planstadtanlagen in Europa. *Klar und lichtvoll wie eine regel*. *Planstadte der Neuzeit*. Vom 16. bis 18. Jahrhundert. – Eine Ausstellung des Landes Baden-Württemberg veranstaltet vom Badischen Landesmuseum Karlsruhe, s. 339–363;

- Krawcow, S. 1992. O układzie przestrzennym miasta Brody w XVI–XVII w. *Kwartalnik architektury i urbanistyki*. T. XXXVII, Zesz. 1. Warszawa: PWN, s. 3–4.
- Książek, M. 1994. *Materiały pomocnicze do studiów w zakresie historii urbanistyki*. Kraków: Politechnika Krakowska.
- Książek, M. 1998. *Zagadnienia genezy rozplanowania i typologii miast prywatnych XVI i XVII wieku w Południowej Małopolsce*. Kraków: Politechnika Krakowska, s. 159–162;
- Kuśnierz K., 1892. Zabytkowe wartości naczelnie miasta historycznego dawnej Galicji na przykładzie Brzezan, Brodów, Żółkwi oraz Stanisławowa. W: A. Czołowski, red. *Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej*. Lwów: nakł. autora.
- Kuśnierz, K. 1984. *Sieniawa. Założenie rezydencjonalne Sieniawskich. Rozwój przestrzenny w XVII oraz XVIII wieku*. Rzeszów.
- Mieg, F. von, 1779–1782. *Karte des Koenigreiches Galizien und Lodomerien*. Kriegsarchiv in Wien, Nr. B. IX a.
- Motak, M. 2016. Uwagi o rozplanowaniu przestrzennym Żółkwi i Stanisławowa – magnackich założeń miejsko-rezydencjonalnych okresu Renesansu. W: J Naronowicz-Naronski. *Budownictwo wojenne*. Oświęcim: Wydwo NapoleonV.
- Niedzwiecki, M. 1908. *Z przeszłości Żółkwi*. Lwów: Nakładem autora z drukarni “Polonia”.
- Osiński, M. 1933. *Zamek w Żółkwi*. Lwów: Nakładem tow. Opieki nad zabytkami sztuki i kultury we Lwowie.
- Petrus J. T. 1994. *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*: Cz. 1. T. 2. Kościoły i klasztory Żółkwi. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- POLONA, 2018. *Schloss u. Pfarrkirche in Żółkiew am Ende des XVIII. Jahrhunderts (Ansicht vom Süden)*. [online] Доступно: <<https://polona.pl/item/schloss-u-pfarrkirche-in-zolkiew-am-ende-des-xviii-jahrhunderts-ansicht-vom-suden,NTU4MjQ4Ng/0/#info>> [Дата звернення 1 вересень 2018].
- Sosnowski, O, 1935. O planach osiedli sprzeczonych w Polsce. *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury*, t. IV, nr. 2, s. 69–78;
- Tazbira, J., red., 1977. *Polska XVII wieku. Państwo, społeczeństwo, kultura*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wikimedia Commons, 2018. *Servizio fotografico (Sabbioneta, 1965)*. [online] Доступно: <[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paolo_Monti_Servizio_fotografico_\(Sabbioneta,_1965\)_-_BEIC_6328988.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paolo_Monti_Servizio_fotografico_(Sabbioneta,_1965)_-_BEIC_6328988.jpg)> [Дата звернення 1 вересень 2018].
- Wikipedia: L’enciclopedia libera, 2018. *Corso Garibaldi*. [online] Доступно: <https://it.wikipedia.org/wiki/Guastalla#/media/File:Guastalla_corso_Garibaldi_1.jpg> [Дата звернення 1 вересень 2018].
- Wikipedia: Wolna Encyklopedia, 2018. *Stanisław Żółkiewski*.
- World Heritage Centre, 2018. *Mantua and Sabbioneta*. [online] Доступно: <<https://whc.unesco.org/en/list/1287sabbioneta>> [Дата звернення 1 вересень 2018].
- Zarebska, T. 1971. *Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku*. Warszawa.
- Zarebska, T., 1993. Funkcje i formy placów miejskich w Polsce XVI–XVIII w. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2, s. 208.
- Zubrzycki, J.S. 1901. *Żółkiew. Studium architektoniczne*. Kraków, drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Атлас українських історичних міст*, 2016. Том 3: Жовква. Наук.ред. Мирон Капраль. Львів.
- Бевз М., Оконченко О. та Оконченко, І., 2002. Дослідження будинку на “вежі” по вул. Василянській у м. Жовкві. *Архітектура: Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*, № 439, Львів, с. 128–133.
- Бевз М. В., Оконченко О. М. та Оконченко І. В., 2004. Розвиток системи укріплень середмістя Жовкви у XVI–XVIII ст. *Записки НТШ*. Львів.
- Бевз М. та Присяжний К., 1997. Дослідження цегли в пам’ятках міста Жовкви. *Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація*, 8, Львів, с. 21–32.
- Бевз, М., 1997. Архітектурно-просторовий уклад міста Жовкви в контексті європейської урбаністики. *Жовква. Галицька брама*, № 4 (28). Львів: Центр Європи, с. 6–7.
- Бевз, М., 1998. Жовква – ренесансне “ідеальне” місто. Українська реалізація концептуальної ідеї з трактату П’єтро Катанео. *Історична, мистецька, архітектурна спадщина Жовкви. Проблеми охорони, реставрації, використання*. Жовква–Львів, с. 36–43.
- Бевз М., 2000. Магдебурзьке право та урбаністичний уклад приватного міста-резиденції (на прикладі м. Жовкви). *Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці*, Вип. 7. Київ, с. 68–75.
- Бевз М., 2007. Історичне місто як об’єкт збереження і регенерації. *Проблеми теорії і історії архітектури України. Збірник наукових праць*, вип. 7. Одеса: Астропринт, с. 105–119.

Бевз М., Оконченко, О. та Оконченко, І., 2003. *Графічна реконструкція м. Жовкви станом на XVII–XVIII ст.* План та картосхема. Львів: Центр Європи, с. 1–2.

Бевз М., Оконченко О. та Оконченко І., 2005. Розвиток системи міських укріплень Жовкви у XVI–XVIII століттях. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Праці Комісії архітектури і містобудування*. Т. ССXLIX. Львів: НТШ, с. 327–351.

Бунин, А. и Саваренская, Т. 1979. *История градостроительного искусства*, Т. 1. Москва: Стройиздат, с. 242–250.

Великий В., Голяк В., Ковальчук М., Литвин М. та Науменко К. 1994. *Жовківщина: Історичний нарис*. Том 1. Жовква-Львів-Балтимор: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Земляцке об'єднання “Жовківщина”.

Вікіпедія. Вільна енциклопедія, 2018. *Воля-Висоцька*. [online] Доступно: <<https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля-Висоцька>> [Дата звернення 1 вересень 2018].

Вуйчик В. 1989. *Історико-архітектурний заповідник у місті Львові*. Львів: Каменярь, с. 5–20.

Гречотті, С., 1996. Українська культура XVII ст. і Європа. В: НАН України, Фундація “Джорджо Чіні”, Мишанич, О., ред., *Україна XVII ст. Між заходом та сходом Європи. Матеріали I-го українсько-італійського симпозіуму 13-16 вересня 1994 р.* Київ-Венеція, с. 1–27.

Каліка Я. Ф. та Яремич Г. Р. 1990. *Нестеров: Путівник*. Львів: Каменярь.

Клименюк Т., Консулова Н., Бевз М., та Ковальчук Х. 2009. *Проектна графіка*. Львів: НУЛП, с. 35–70.

Ковальчик Є., 1998. Святина слави роду Радзивиллів у замку в Жовкві. *Історична, мистецька, архітектурна спадщина Жовкви. Проблеми охорони, реставрації, використання*. Збірник матеріалів українсько-польського науково-практичного семінару. Жовква; Львів, с. 106–113.

Кравцов С., 1993а. Містобудівна історія Бродів та Гійом Левассер де Боплан. *Україна в минулому*, вип. IV. Київ-Львів: 1993. с. 31–39;

Кравцов С., 1993б. Сліди французької школи у фортифікаціях України ХУІІ ст. *Фортифікація України. Матеріали міжнародної конференції*. Кам'янець-Подільський, с. 24;

Крип'якевич І. 1930. *З минулого Жовкви*. Жовква: Просвіта.

ЛДІА України у Львові. Ф.№ 186, оп. № 5, спр. № 234 (1854 рік) *Кадастрова карта м. Жовкви*. – 4 Арк., 1 ч., арк. 2.

ЛДІА України у Львові. Ф.№146, оп.№88, спр.№1139(1841рік) *Брульйон – план м.Жовкви*.

Мартинюк А., 1997. Результати архітектурно-археологічних розвідок кварталу на пл. Вічевій. *Галицька брама*, 4/28. Львів: Центр Європи, с. 13–14.

Мацюк О., 1997. *Замки і фортеці Західної України*. Львів: Центр Європи, с. 51–60.

Накопало В., 1997. Чи такою була стара Жовківська ратуша? *Галицька брама. Жовква*, 4. Квітень, с. 9.

Овсійчук В. А. 1985. *Українське мистецтво другої половини XVI–першої половини XVII ст.* Київ: Наукова думка.

Піхурко, У., Кривошеєва, Д. та Чурилик Я., 1996. Жовква. До історії витоків поселення і розвитку міста. *Вісник. Укрзахідпроектреставрація*, 5. Львів, с. 16–23.

Сварник І., 1983. Україна очима іноземця. Ульріх фон Вердум. Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672 ... через королівство польське ... *Жовтень*, 9 (467), с. 84–100.

Созанський І. 1911. *З минувшини Бродів. Причинки до історії міста*. Львів: НТШ.

Трегубова Т., 1979. Изучение и сохранение исторических центров малых городов Украины. В: Ежов, В. И. и др., ред., *Проблемы современной архитектуры и историческое наследие Украины: Сборник КиевНИИТИ*, Киев: КиевЗНИИЭП, с. 72–79.

Трегубова Т., 1995. Стародавнє місто Шаргород. *Теорія та історія архітектури*. Київ: НДІТІАМ, с. 57–71.

Україна Інкогніта, 2015. *Теренами давнього Глинська*. [online] Доступно: <<http://ukrainaincognita.com/lvivska-oblast/zhovkivskiy-raion/glynsk-glynsko/terenamy-davnogo-glynska>> [Дата звернення 1 вересень 2018].

Черкес Б. С. та Бевз М. В., ред., 1992. *Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини*. Львів-Краків: Нац. ун-т “Львівська політехніка”, с. 19–20.

Чорновус В., 1993. Урбаністичні концепції ідеального міста епохи Відродження та їх реалізація на західноукраїнських землях. *Наукові зошити кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів*, 1. Львів: Держ. університет “Львівська політехніка”, с. 110–114.

Яремич Г., 1997. Жовква – історичне місто-заповідник. *Галицька брама*, 4/28. Львів: “Центр Європи”, с. 5.

References:

Aftanaze, R., 1990. *Materialy do dziejow rezydencji*. T.VIIa. Warszawa: Polska academia nauk.

Barącz, S. 1852. *Pamiętki miasta Żółkwi*. – Lwów: Drukiem Piotra Pillera.

Barącz, S. 1877. *Pamiętki miasta Żółkwi*. Drugie wydanie. Lwów: drukarnia “Gas. Narod.”, s. 12–63.

- Bevz, M., 2003. Shovkva and Brody – “ideal towns” of Late Renaissance Period. The ukrainian interpretation of the conceptual idea from Pietro Cattaneo’s treatise. *Fondazione Romualdo Del Bianco News from Florence*. 5. Florence, p. 21–22.
- Bielowski, A. 1852. *Pisma St. Żółkiewskiego*. Lwow.
- Bogdanowski, J. 1996. *Architektura obronna w krainie polskiej: Od Biskupina do Westerplatte*. Warszawa. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Broniewski, T. 1980. *Historia architektury dla wszystkich*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk “Ossolineum”, 1980. S. 326.
- Cataneo, P. 1567. *L’Architettura*. Venetia.
- Confurius, G., 1990. Sabbioneta. “Klar und lichtvoll wie eine regel”. *Planstädte der Neuzeit*. Vom 16. bis 18. Jahrhundert. – Eine Ausstellung des Landes Baden-Württemberg veranstaltet vom Badischen Landesmuseum Karlsruhe: s. 111–131.
- Guerquin, B. 1984. *Zamki w Polsce*. Warszawa: Arkady.
- Karin Stober, von Holger Schumacher und Sabine Winter., 1990, 140 Planstadtanlagen in Europa. *Klar und lichtvoll wie eine regel. Planstädte der Neuzeit*. Vom 16. bis 18. Jahrhundert. – Eine Ausstellung des Landes Baden-Württemberg veranstaltet vom Badischen Landesmuseum Karlsruhe, s. 339–363.
- Krawcow, S. 1992. O układzie przestrzennym miasta Brody w XVI–XVII w. *Kwartalnik architektury i urbanistyki*. T. XXXVII, Zesz. 1. Warszawa: PWN, s. 3–4.
- Książek, M. 1994. *Materiały pomocnicze do studiów w zakresie historii urbanistyki*. Kraków: Politechnika Krakowska.
- Książek, M. 1998. *Zagadnienia genezy rozplanowania i typologii miast prywatnych XVI i XVII wieku w Południowej Małopolsce*. Kraków: Politechnika Krakowska, s. 159–162.
- Kuśnierz K., 1892. Zabytkowe wartości naczelnie miasta historycznego dawnej Galicji na przykładzie Brzezan, Brodów, Żółkwi oraz Stanisławowa. W: A. Czolowski, red. *Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej*. Lwów: nakł. autora.
- Kuśnierz, K. 1984. *Sieniawa. Założenie rezydencjonalne Sieniawskich. Rozwój przestrzenny w XVII oraz XVIII wieku*. Rzeszów.
- Mieg, F. von, 1779–1782. *Karte des Koenigreiches Galizien und Lodomerien*. Kriegsarchiv in Wien, Nr. B. IX a.
- Motak, M. 2016. Uwagi o rozplanowaniu przestrzennym Żółkwi i Stanisławowa – magnackich założen miejsko-rezydencjonalnych okresu Renesansu. W: J Naronowicz-Naronski. *Budownictwo wojenne*. Oświęcim: Wyd-wo Napoleon V.
- Niedzwiecki, M. 1908. *Z przeszłości Żółkwi*. Lwow: Nakładem autora z drukarni “Polonia”.
- Osiński, M. 1933. *Zamek w Żółkwi*. Lwów: Nakładem tow. Opieki nad zabytkami sztuki i kultury we Lwowie.
- Petrus J. T. 1994. *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*: Cz. 1. T. 2. Kościoły i klasztory Żółkwi. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- POLONA, 2018. *Schloss u. Pfarrkirche in Żółkiew am Ende des XVIII. Jahrhunderts (Ansicht vom Süden)*. [online] Available: <<https://polona.pl/item/schloss-u-pfarrkirche-in-zolkiew-am-ende-des-xviii-jahrhunderts-ansicht-vom-suden,NTU4MJQ4Ng/0/#info>> [Date of treatment 01. 09. 2018].
- Sosnowski, O, 1935. O planach osiedli sprzeczonych w Polsce. *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury*, t. IV, nr. 2, s. 69–78.
- Tazbira, J., red., 1977. *Polska XVII wieku. Państwo, społeczeństwo, kultura*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wikimedia Commons, 2018. *Servizio fotografico (Sabbioneta, 1965)*. [online] Available: <[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paolo_Monti_Servizio_fotografico_\(Sabbioneta,_1965\)_-_BEIC_6328988.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paolo_Monti_Servizio_fotografico_(Sabbioneta,_1965)_-_BEIC_6328988.jpg)> [Date of treatment 01. 09. 2018].
- Wikipedia: L’enciclopedia libera, 2018. *Corso Garibaldi*. [online] Available: <https://it.wikipedia.org/wiki/Guastalla#/media/File:Guastalla_corso_Garibaldi_1.jpg> [Date of treatment 01.09.2018].
- Wikipedia: Wolna Encyklopedia, 2018. *Stanisław Żółkiewski*.
- World Heritage Centre, 2018. *Mantua and Sabbioneta*. [online] Available: <<https://whc.unesco.org/en/list/1287sabbioneta>> [Date of treatment 01.09.2018]
- Zarebska, T. 1971. *Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku*. Warszawa.
- Zarebska, T., 1993. Funkcje i formy placów miejskich w Polsce XVI–XVIII w. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2, s. 208.
- Zubrzycki, J.S. 1901. *Żółkiew. Studium architektoniczne*. Kraków, drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Atlas of Ukrainian Historical Cities*, 2016. T. 3: Zhovkva. Scientific editor Myron Kapral. Lviv.
- Bevz M. V., Okonchenko O. M. and Okonchenko I. V., 2002. Research house “towers” on the Basilian street in Zhovkva. *Architecture: The Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*, No. 439 Lviv, s. 128–133.

Bevz M. V., Okonchenko O. M. and Okonchenko I. V., 2004. Development of the system of fortifications in the city of Zhovkva in the XVI-XVIII w. *Notes NTSH*. Lviv.

Bevz M. And Prysiachnyj K., 1997. Investigation of bricks in the city of Zhovkva. *Bulletin of the Ukrzakhidproektrestavrachia*, 8, Lviv, s. 21–32.

Bevz M., 1997. Architectural-spatial layout of the city of Zhovkva in the context of European urbanism. *Zhovkva Galician Gate*, Nr. 4 (28). Lviv: Center of Europe, s. 6–7.

Bevz M., 1998. Zhovkva – Renaissance “perfect” city. Ukrainian realization of the conceptual idea of the treatise by Pietro Cataneo. *Historical, artistic, architectural heritage of Zhovkva. Problems of protection, restoration, use*. Zhovkva-Lviv, s. 36–43.

Bevz M., 2000. Magdeburg Law and Urban Formation of a Private City Residence (for example, Zhovkva). *Ukrainian Academy of Arts. Research and methodological works*. No. 7. Kyiv, s. 68–75.

Bevz M., 2007. Historical city as an object of conservation and regeneration. *Problems of the theory and history of architecture of Ukraine. Collection of scientific works № 7*. Odessa: Astroprint, s. 105–119.

Bevz M., Okonchenko O. and Okonchenko I., 2003. *Graphic reconstruction of the city of Zhovkva as of the XVII–XVIII centuries*. Plan and Scheme. Lviv: “Center of Europe”, s. 1–2.

Bevz M., Okonchenko O. and Okonchenko I., 2005. Development of the system of urban fortifications of Zhovkva in the XVI-XVIII centuries. *Notes of the Shevchenko Scientific Society. Works of the Commission of Architecture and Urban Development*. T. SSHLIX. Lviv: NTSH, s. 327–351.

Bunin A. and Savarenskaya T. 1979. *The history of urban art*, V.1. Moscow: Stroiizdat, s. 242–250.

Great V., Golyak V., Kovalchuk M., Lytvyn M. and Naumenko K. 1994. *Zhovkva: Historical sketch*. V. 1. Zhovkva-Lviv-Baltimore: Institute of Ukrainian Studies named after. I. Krypiakevich NAS of Ukraine. Zemlyanka association “Zhovkivschina”.

Wikipedia Free Encyclopedia, 2018. *Volya-Vysotskaya*. [online] Available: <<https://uk.wikipedia.org/wiki/Воля-Висоцька>> [Date of treatment 01.09.2018].

Vujitsk, V. 1989. *Historical and Architectural Reserve in the city of Lviv*. Lviv: Kamenyar, s. 5–20;

Grachotti, S., 1996. Ukrainian culture of the XVII century. and Europe. In: NAS of Ukraine, Giorgio Chini Foundation, Mishanych, O., ed., *Ukraine, XVII century. Between the west and east of Europe. Materials of the 1 st Ukrainian-Italian Symposium September 13–16, 1994 Kyiv-Venice*, s. 1–27.

Kalika, Ya. F. and Yaremich G. R. 1990. *Nesterov: Guide*. Lviv: “Kamenyar”.

Klymenyuk, T., Konsulova N., Bevz M., and Kovalchuk, Kh. 2009. *Design schedule*. Lviv: NLPP, s. 35–70.

Kovalchik Y., 1998. The glory of the Radziwill family in the castle in Zhovkva. *Historical, artistic, architectural heritage of Zhovkva. Problems of protection, restoration, use. Collection of materials of the Ukrainian-Polish scientific and practical seminar*. Zhovkva; Lviv, s. 106–113.

Kravtsov, S., 1993a. Town-planning story of Brody and Guillaume Levasser de Boplan. *Ukraine in the past*, No. IV Kyiv-Lviv: 1993. s. 31–39.

Kravtsov S., 1993b. Traces of the French School in the fortifications of Ukraine of the XVII century. *Fortification of Ukraine. Materials of the international conference*. Kamenets-Podilsky, s. 24.

Kropyakevich, I. 1930. *From the Past Zhovkva*. Zhovkva: Prosvita.

LDIA Ukraine in Lviv. Fr. No. 186, op.No. 5, sp.No. 234 (1854) *Cadastral map of Zhovkva*. – 4 Arch., I part, ark 2.

LDIA Ukraine in Lviv. Fr. No. 146, op.No. 88, sp.No. 1139(1841рік) *Bruleon – the plan of Zhovkva*.

Martyniuk, A., 1997. Results of architectural and archaeological exploration of the quarter on the sq. Vicheva. *Galician Gate*, 4/28. Lviv: “Center of Europe”, s. 13–14.

Matsyuk, O., 1997. *Castles and Fortresses of Western Ukraine*. Lviv: Center of Europe, s. 51–60.

Nakopalo V., 1997. Was this an old Zhovkva City Hall? *Galician Gate. Zhovkva*, April 4, s. 9.

Ovsyichuk V. A. 1985. *Ukrainian art of the second half of the XVI-first half of the XVII century*. Kyiv: Scientific thought.

Pyhurko, U., Krivosheyeva, D. and Churilik Ya., 1996. Zhovkva. To the history of the origins of the settlement and development of the city. *Herald. Ukrzakhidproektrestavratsya*, 5. Lviv, s. 16–23.

Svarnyk I., 1983. Ukraine as an alien. Ulrich von Werdum. Diary of a trip I made in the years 1670, 1671, 1672 ... through the kingdom of Poland . *October*, 9 (467), s. 84–100.

Sozansky, I. 1911. *From the past of Brody. Cause to the history of the city*. Lviv: NTSH.

Tregubova, T., 1979. Study and preservation of the historical centers of small cities of Ukraine. In: Yezhov, V. I. et al., ed., *Problems of Modern Architecture and the Historical Heritage of Ukraine*: KievNIITI Collection, Kiev: KievZNIIEP, s. 72–79.

Tregubova, T., 1995. Ancient city of Shargorod. *Theory and history of architecture*. Kyiv: NDITIAM, s. 57–71.

Ukraine Incognita, 2015. *Terrible of ancient Glynsky*. [online] Available: <<http://ukrainaincognita.com/lvivska-oblast/zhovkivskyi-raion/glynsk-glynsko/terenamy-davnogo-glynska>> [Date of treatment 01. 09. 2018].

Cherkes B. S. and Bevz M. V., ed., 1992. *Urban-architectural problems of the cities of Galicia*. Lviv-Krakow: NU Lviv Polytechnic, s. 19–20.

Chornovos V., 1993. Urban conceptions of the ideal city of the Renaissance and their realization on the western Ukrainian lands. *Scientific notebooks of the Department of Restoration and Reconstruction of Architectural Complexes, I*. Lviv: State. University “Lviv Polytechnic”, s. 110–114.

Yaremich, G., 1997. Zhovkva Historical City-Reserve. *Galician Gate*, 4/28. Lviv: “Center of Europe”, s. 5.

Mukola Bevz

ARCHITECTURAL AND PLANNING PRINCIPLES OF THE RENAISSANCE “IDEAL CITY”, REALIZED DURING THE LOCATION AND FORMING OF THE ZHOVKVA IN XVI AND XVII CENTURES

Lviv Polytechnic National University,
Department of Architecture and Conservation
Mykola.V.Bevz@lpnu.ua
ORCID ¹0000-0003-1513-7045

© Bevz, M., 2019

Zhovkva belongs to one of the insufficiently studied, but highly important urban-planning formations in the Halychyna region (Western Ukraine). The town is located 23 km north-west of Lviv. Zhovkva is the modern title of the town. In the historical documents, it is named Zholkiev (or Żółkiew, pol.) – this was also the name the family town of Żółkiewski in the Lublin region. Next to the official name, Ukrainian casual “Zhovkva” was also used, which was established as a modern name.

Scientific and academic works which have appeared in the recent years state that Zhovkva is an example of late Renaissance urbanism and was built in late 16th century according to a project based on the concept of “ideal city” (Yaremich H.; Bevz M.). In accordance with historical sources, this city was founded by Stanisław Żółkiewski (Zholkevski) in 1594 on the territory which was part of the village Vynnyky. Wysocki’s family owned the village at that time. Foundation of the city took place on the eastern bank of the Svyntia River, near the old castle of the Wysockis.

In 1995, according to the decree of the Government of Ukraine, the historical part of the town received the status of the State Historical and Architectural Conservation Area. The Conservation Area is still functioning, managing the restoration works in the castle and in the central part of the town.

Zhovkva was one of the earliest realizations of the concept of “ideal town” on Ukrainian lands. There are not many Ukrainian cities that have preserved the Renaissance structure to this day. A part of the specialists include Sharhorod in Vinnytsia region which was founded in 1580 by the Chancellor of the royal court Zamojski with the participation of architect Bernardo Morando to such objects.

The town of Zhovkva belongs to the late Renaissance foundations of private residential towns in the territory of the Polish state at the end of the 16th century. The urban-spatial structure of the town was designed according to the scheme of the Renaissance “ideal town”. In case of Zhovkva, the spatial structure of the town consisted of two conjugated parts: the castle and the fortified inner town. The combination of these two parts, when the central square of the town is combined with the main facade of the castle complex – was rare.

Zhovkva is one of the towns where the author is known – the Italian architect Paolo de Ducato Clamensi (known in Lviv under the name “Pavlo Shchaslyvyi”, “the Happy Paul”), a member of Lviv craft masonry guild, who at the time was in service of hetman Stanislav Zholkevski. In 1601–1612 he was appointed by the owner of the town for the position of head of the town court. The construction of the castle and the town became an ambitious project and a life-long affair for the architect.

The materials of the analysis allow us to state the hypothesis, that the architect planning the town used theoretical treatises in its architecture. We believe that he implemented one of the schemes of an “ideal town”, which was described in “Four Books on Architecture” by Pietro Cataneo (published in Venice in 1567). Thus, Zhovkva is one of the only European towns built on the base of the Cataneo’s theoretical model.

Key words: town of Zhovkva (Żółkiew), town planning structure, Renaissance, “ideal city” model, urban composition, development of a town.